

Finansdepartementet genomförde 1955 en annonskampanj för att få svenska folket att deklarerera ärligt. Man hade en serie annonser som infördes i 143 tidningar runt om i landet. Man vädjade till skattbetalarna att deklarerera ärligt och talade om vad man fick för pengarna. "Skatterna bär upp försvaret", "Att bli sjuk utan att bli ruinerad", "Våra skolor danar framtidens Sverige", "Att få åldras utan oro".

*Skatterna
bär upp
vår
åldrings-
vård*

Att få åldras utan oro

Förr i tiden betydde ålderdom ofta nöd. I våra dagars Sverige behöver ingen se fram mot ålderdomen med oro. Med hjälp av våra skatter har vi skapat en åldringsvård, som skänker ett mått av trygghet. Vårt samhälle är — trots sina brister — dock ganska gott att leva i.

Den gamle slipper oro, den sjuke kan få vård, de unga kan få utbildning, barnbidragen betyder god hjälp i många familjer.

Men — detta får vi inte gratis. Av vår inkomst får vi avstå en del i form av skatt. Den trygghet vi kan känna vid sjukdom, arbetslöshet och på ålderdomen, den har vi skaffat oss med dessa skattepengar.

Deklarera ärligt

Vår åsikt om skatterna, den skall vi uttrycka med vår röstsedel — och inte genom en *felaktig deklaration*, som låter de lojala betala vad andra undandrar sig. Det är alla politiska riktningar ense om.

Utsätt Er inte för den oro, som alltid följer med en falskdeklaration. Brevet som ramlade in i brevlådan, är det en begäran från taxerings-

myndigheterna om ytterligare kontroll? Telefonsignalen som hörs, är det polisen som vill ha ett samtal?

Dagligen kan vi läsa i tidningarna hur kontrollen skärpts, hur falskdeklaration upptäckts. Endast den som utsatts för det, förstår helt vad det innebär. Tänk på att det är många som skulle vilja ha sin deklaration oskriven, oinlämnad — som Ni ännu har.

Vad varje deklarant bör veta

Förutom den undandragna skatt som falskdeklaranten får betala, stadgar skattestrafflagen böter upp till 5 gånger det undandragna beloppet eller fängelse eller straffarbete upp till 2 år.

3 §

Den som frivilligt rättar oriktig uppgift sars fri från straff.

9 Fel och fusk

9.1 Inledning

9.1.1 Olika begrepp

I det följande kapitlet talar vi om skatteundandragande och skattefusk. Med skatteundandragande och skattefusk torde man i vanligt språkbruk avse felaktiga handlingar som görs medvetet och i syfte att undgå skatt t.ex. genom att man undanhåller eller redovisar en inkomst/inkomstkälla för lågt eller medvetet gör ett felaktigt eller för stort avdrag. Skattskyldiga gör emellertid också fel av slarv eller ren okunnighet. Benämningen skattefel använder skatteförvaltningen som sammanfattande begrepp för både avsiktliga och oavsiktliga fel. Skälet är naturligtvis att skatteförvaltningen oftast inte kan avgöra varför den skattskyldige gjort fel.

Skattskyldiga kan undandra skatt dels genom att undgå att bli beskattade dels genom att undgå att betala påford skatt. Att undandra sig betalning av påford skatt behandlas inte här.

Skatteundandragande genom att undgå att bli beskattad är till sin natur fördolt. Därav följer att det är svårt att bestämma dess omfattning och utbredning. Trots detta finns det olika metoder som kan användas för att skapa sig en bild av den totala omfattningen på fel och fusk. Men det finns inte en metod som ensam kan förklara allt. I stället blir det fråga om att med olika metoder försöka ringa in den mest troliga omfattningen. Men slutresultatet blir under alla förhållanden osäkert.

Sedan vi i nästa avsnitt behandlat olika terminologi och undersökningsmetoder beskrivs i tur och ordning skattningar av:

- svartarbetets omfattning (avsnitt 9.3)
- skattefusk kopplat till individernas finansiella tillgångar (avsnitt 9.4)

- skattefusk med vissa punktskattebelagda varor (avsnitt 9.5)
- Internet och elektronisk handel (avsnitt 9.6)
- skattefusk med revisionsresultat som uppskattningsmetod (avsnitt 9.7)

Kapitlet avslutas med RSV: s bedömning av skattefelets storlek samt vad man tror sig veta om skattefusket utbredning, orsaker och skadeverkningar.

9.2 Terminologi och olika undersökningsmetoder m.m.

9.2.1 Olika begrepp

För att ringa in vad som är känt om skattefusket omfattning är det lämpligt att dela in fusket i "real" fusk dvs. fusk kopplat till att arbete utförs och finansiellt fusk kopplat till kapitalavkastning. Men därutöver förekommer illegala aktiviteter och transaktioner som kan innebära ett skatteundandragande t.ex. hembränning, smuggling, momsbedrägerier och fusk i inkomstdeklarationen t.ex. genom för stora avdrag.

De flesta undersökningar som gjorts har varit inriktade på det reala fusket dvs. svartarbetets omfattning. Men det har även gjorts några undersökningar om t.ex. individernas kapitalfusk och om illegala aktiviteter som t.ex. hembrännings omfattning. Metoderna ringar in allmänhet in de undandragna inkomsterna. Man kan teoretiskt beräkna skatteundandragandet på dessa inkomster. Hur mycket skatt samhället i verkligheten går miste om kan däremot inte anges, eftersom den svarta verksamheten skulle ha fått en annan omfattning och skett till andra priser om den varit beskattad.

9.2.2 Direkta och indirekta metoder

Metoderna att försöka mäta skattefusket omfattning kan delas in i indirekta och direkta metoder.

De *indirekta metoderna* bygger på antagandet att den svarta verksamheten (fusket) lämnar spår t.ex. i samhällsekonomin. De indirekta metoderna bygger i de flesta fall på att man bearbetar den offentliga statistik som finns på ett sådant sätt att man i form av jämförelser kan dra slutsatser om förekomsten och omfattningen av svart verksamhet. Vid bearbetningen uppkommer differenser som kan vara en indikator på oredovisade/dolda inkomster eller tillgångar. Men osäkerheten är stor. En differens kan också vara tecken på fel och brister i statistiken. I en del fall kan metoden som sådan eller den praktiska hanteringen av den ifrågasättas. I den mån det rör sig om dolda inkomster är frågan vad de i så fall består av och i vad mån det handlar om inkomster som ska beskattas i Sverige eller inte. Ett problem med de indirekta metoderna är också att de ger inga – eller mycket begränsade ledtrådar – till vad de dolda inkomsterna består av.

De *direkta metoderna* innebär att man försöker kartlägga omfattningen. Exempel på direkta metoder är intervjuundersökningar baserade på slumpmässigt urval av befolkningen eller slumpmässiga revisioner. Fördelen med de direkta metoderna är att man kan få grepp om svarta sektorns struktur t.ex. ifråga om branscher eller regioner och fördelningar på ålder, kön, inkomst m.m. En nackdel med de direkta metoderna är att de bara ger punkttestimat för den studerade gruppen (urvalet). Dessutom har undersökningsmetoderna svårt att fånga upp allt undandragande – man hittar inte allt fusk vid kontrollerna och personer är obenägna att svara sanningsenligt vid intervjuer.

9.1 Tabell

Översikt över indirekta och direkta metoder att mäta dolda aktiviteter och transaktioner

An outline of indirect and direct methods of measuring hidden activities and transactions

Metod	Indikation på	Underlag m.m.
Indirekta metoder:		
Disponibel inkomstmetoden (makrodata)	Svarta arbetsställningar	För hushållssektorn i nationalräkenskaperna jämförs inkomstanvändningen för konsumtion och sparande med de inkomster som redovisas till beskattning.
BNP-metoden	Svarta arbetsställningar	Jämförelse av BNP mätt från användningssidan med BNP mätt från inkomstsidan
Disponibel inkomst och utgiftsstruktur (mikrodata)	Underrapporterade inkomster för viss kategori	Hushållsbudgetundersökningar. Jämförelse mellan inkomster och utgiftsstruktur för olika kategorier av hushåll.
Skattebasmetoden	Dolda inkomster från utlandet	Inkomstskattebasen jämförs med konsumtionsskattebasen
Restposten i finansräkenskaperna	Hushållens dolda tillgångar i utlandet?	Över åren ackumulerat sparande som inte fångas upp i rapporteringen från finansiella institutioner m.m.
Momsdiskrepansen	Fusk med momsredovisningen	Teoretiskt beräknad moms enligt nationalräkenskapernas input-outputmodeller jämfört med faktiskt redovisad moms
Monetära metoder	Dolda aktiviteter som betalas med kontanter	Utvecklingen av kontantanvändningen. Beräkning av ett "överskott" av kontanter som inte förefaller kunna förklaras med normala aktiviteter
Direkta metoder:		
Intervjuer	Framst inriktat på svartarbete	Enkäter, intervjuer
Skatteförvaltningens kontroller	Framkontrollerbart skattefusk inom olika delområden, olika företagssektorer	Slumpmässiga revisioner/kontroller där resultatet systematiseras så att slutsatser kan dras om helheten

Källa: Skattebasutredningen SOU 2002:47

9.3 Svartarbetets omfattning

Det har gjorts flera försök att mäta storleken på den svarta sektorn i Sverige och andra länder. Intresset för denna form av beräkningar har ökat bland EU-länderna beroende på att en del av EU-avgiften baseras på bruttonationalinkomsten (BNI). Svartarbete ska ingå i beräkningarna, annars blir fördelningen av EU-avgifter orättvis mellan medlemsländerna. En annan del av EU-avgiften baseras på tullmedel och ländernas momsunderlag. Mellan EU-länderna finns därför också ett intresse att tull och moms redovisas korrekt och att kontrollen fungerar.

Det är inte bekant att man i något land gör löpande undersökningar av omfattningen av svart sektor. Enligt sammanställda undersökningar¹ ligger beräkningarna av svartarbetets omfattning i de nordiska och nordeuropeiska länderna i intervallet 2,5-6 procent av bruttonationalprodukten, BNP.

9.3.1 Riksrevisionsverkets utredningar rörande svart arbete

Våren 1997 fick Riksrevisionsverket, RRV, i uppdrag av regeringen att studera svart arbete och företagande i Sverige och kartlägga dess omfattning och struktur. RRV skulle också ta reda på varför man arbetar svart och om svartarbetet ökar eller minskar. Man skulle dessutom föreslå åtgärder för att minska det statsfinansiella läckaget.

RRV har presenterat resultatet av sina undersökningar i fyra rapporter. I den första rapporten, del 1 Insatser, definieras svart arbete som begrepp och som samhällsproblem. Svensk och internationell forskning

1) Sören Pedersen, *Skyggeökonomi i Vesteuropa*, Rockwool Fondens Forskningsenhed, Köpenhamn 1997

9.2 Tabell

Påstående: Jag har själv arbetat svart det senaste året

Statement: I have personally carried out illicit work during the last year

Allmänheten	Alla svarande 1998	Flyttat 1998	Alla svarande 2001	2001			
				Män	Kvinnor	Ålder 18-24	Ålder 55-64
Public survey	All respondents 1998	Moved 1998	All respondents 2001	Men	Women	Age 18-24	Age 55-64
Instämmer (5+4) (Agree)	7	12+	6	8+	3-	11+	2-
Varken/eller (3) (Neither/nor)	2	1	2	3	1	3	0
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	87	83	85	80-	89+	75-	90+
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	4	1	8	9	7	12	8
Medelvärde (Mean value)	1,3	1,5+	1,3	1,4+	1,2-	1,6+	1,1-

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: RSV Rapport 1999:1 och 2001:4

inventeras. RRV definierar svart arbete som arbete som utförs av en arbetstagare mot ersättning som, trots att det skall beskattas, inte redovisas till skattemyndigheten samt arbetsinkomster i en näringsverksamhet som kommer företagaren till godo och som, trots att de skall beskattas, inte redovisas till skattemyndigheten.

Vad gäller svartarbetets omfattning och utbredning fann RRV i två separata och oberoende intervjuundersökningar att 11-14 procent av de tillfrågade själva utfört svart arbete; i åldersgruppen 18-19 år var denna andel 25 procent.² Enligt RRV: s uppfattning betyder det att 650 000 till 800 000 personer i åldern 18-74 år arbetade svart någon gång under 1997. De svarande uppgav vidare att de arbetade svart i genomsnitt fem timmar per vecka. Baserat på utbredning och omfattning uppskattade RRV att det svarta arbetet motsvarar fem procent av det arbete som totalt utförs i Sverige.

RRV fann vidare att det svarta arbetet ersattes med i genomsnitt 112 kronor per timme, vilket betyder att de som arbetar svart i genomsnitt erhåller ca 25 000 kronor per år i svart ersättning och att detta sammanlagt motsvarar tre procent av BNP.

RRV beräknade att det svarta arbetet innebar ett skat-tebortfall motsvarande 20 till 40 miljarder kronor per år.

9.3.2 Riksskatteverkets undersökningar om svartarbete

Riksskatteverket, RSV, har i enkätundersökningar åren 1998 och 2001 ställt frågor till allmänheten bl.a. om man själv arbetat svart och om man själv anlitat någon för svart arbete.³ RSV har i de ställda frågorna inte definierat vad som menas med svart arbete. De bägge undersökningarna ger samma resultat vad gäller svartarbetet.

Män och yngre är grupper som i högre grad än andra instämmer i att de själva arbetat svart. Egenföretagare

finns inte med i tabellen – de avviker inte från ”alla svarande”. Kvinnor har i lägre utsträckning än alla svarande arbetat svart. De som flyttat uppgav sig i undersökningen år 1998 ha arbetat svart i störst utsträckning⁴. En förklaring kan möjligen vara att yngre flyttar oftare än äldre personer.

De av RSV genomförda undersökningarna bekräftar i väsentliga delar den av RRV genomförda studien nämligen att män arbetar svart väsentligt mer än kvinnor och att svartarbetet är starkt koncentrerat till den yngsta åldersgruppen.⁵ I RSV: s undersökning år 2001 är det bara en liten del av befolkningen som svarar instämmande på frågan om de arbetat svart under det senaste året. Instämmer helt (=5) gör fem procent och instämmer inte alls (=1) gör 83 procent medan åtta procent avstår från att svara.

Genomgående redovisar RRV dock något högre siffror. På RRV: s fråga om svartarbete svarade 11,1 procent ja och 88,4 procent nej. En tänkbar förklaring till den något högre andelen ja-svar – om man jämför med RSV: s undersökning – kan vara att RRV som ”svartjobb” i sin fråga även inkluderat försäljning utan kvitto och tjänstebyten och t.ex. väntjänster grannar emellan. Det är inte säkert att de som svarat på RSV:s fråga ansett att exempelvis väntjänster är svartarbete.

Observer genomför årligen en enkätundersökning som omfattar drygt 600 frågor från olika samhällsområden. De värden Observer fått i sina enkätundersökningar överensstämmer med RSV: s.

Av 9.3 Tabell framgår att svartarbete är förhållandevis vanligare bland anställda i den privata sektorn särskilt bland arbetare och de som inte är fackförknäslutna. Svartarbete bland egenföretagare visar högre värden men dessa avvikelser från befolkningsgenomsnittet är inte statistiskt säkerställda⁶ på grund av för få svar från egenföretagarna.

2) Frågeformuläret eller frågans ordagranna lydelse återfinns inte i RRV:s rapport. Själva frågan löd: ”Följande frågor handlar om arbete som utförs mot ersättning utan att det kommer till myndigheternas kännedom, s.k. svartjobb. Mycket tyder på att stora delar av befolkningen accepterar ”svartjobb” och affärer utan kvitto. Frågorna gäller arbete där man får kontant betalning, men även byte av tjänster eller varor mellan vänner, bekanta, grannar eller familjemedlemmar utanför hushållet. Det kan också handla om försäljning av varor utan kvitto, t.ex. torghandel eller andra ”svarta” affärer. Har du själv, under de senaste 12 månaderna, utfört sådant arbete eller sålt varor utan kvitto?”

3) Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. RSV Rapport 1999:1 och RSV Rapport 2001:4

4) Bakgrundsväriablen ”Flyttat” har inte funnits med i efterföljande undersökningar

5) Riksrevisionsverket Svart arbete 2 Omfattning, RRV 1998:28, s. 73

6) Signifikanta skillnader på 95%-nivån är i tabellen markerade med plus- och minustecken.

9.3 Tabell

Fråga: Hur stor del av dina inkomster kommer från svartarbete?

Question: How large part of your net income is black work?

Procent	Total 2000	Total 1999	Män Men	Kvinnor Women	Ålder Age 15-29 år	Ålder Age 50- år	Arbetar i offentlig sektor Public sector employed	Arbetar i privat sektor Private sector employed	Ej fack- ansluten Not union member	Arbetare Worker	Tjänsteman Employee	Egenföre- tagare Self- employed
0	89	85	85-	92+	81-	93+	95+	86-	81-	87-	94+	84
1-10	5	5	8+	3-	8	2-	3-	10+	12+	9	3-	12
11-25	1	1	3+	0-	4+	1		2+	2	3+	0-	1
26-50	0	0	1	0	2	0		0	1		1	
51-75	0	0		0+	1	1						
76-100	1	1	1	0	2	0-	1	1	2	1	1	
Ej svar (No answer)	3	7	2	3	2	4+	2	1	1	1	1	2

Källa: Observer (f.d. Sifo). Samhällsbarometern. Postenkät, svarsfrekvens 50 procent, genomförd april-juni 2000, ca 1000 svar.

9.3.3 Särskilt om egenföretagarnas svartarbete

Föga är känt om egenföretagarhushållens svarta arbetsinkomster i näringsverksamheten. En del av undersökningarna har skett för flera år sedan men i avsaknad av nyare undersökningar är de likväl av intresse.

Skattning av svarta inkomster från livsmedelskonsumtion.

I en särskild studie i samband med utvärderingen av skattereformen har Mikael Apel försökt att uppskatta de oredovisade inkomsterna i egenföretagarhushållen genom att jämföra deklarerade inkomster och livsmedelskonsumtion för olika socioekonomiska grupper.⁷ Apel använder i beräkningarna individdata för hushållen. Underlaget är Statistiska Centralbyråns undersökning om Hushållens utgifter (HUT) för år 1988. HUT innehåller uppgifter om utgifternas sammansättning och disponibla inkomster för olika typer av hushåll.

Studien baseras på en jämförelse av utgifter och disponibel inkomst mellan egenföretagarhushåll (ej lantbrukare) och löntagarhushåll. Modellens antagande är att hushåll med lika stora livsmedelsutgifter haft lika stora disponibla inkomster. Modellen förutsätter att löntagarhushållen redovisar sina inkomster korrekt och att uppgivna utgifter för livsmedel rapporteras någorlunda korrekt för båda grupperna samt att de bakomliggande disponibla inkomsterna för hushållen kan jämföras för hushåll med likartade livsmedelsutgifter.

Metoden har vissa likheter med kontantmetoden – en beräkningsteknik som använts i skattekontrollen för att bilda sig en uppfattning om den redovisade inkomsten (tillsammans med ändrad förmögenhet) ter sig rimlig.

I en statistisk analys (regressionsanalys) skattar Apel de oredovisade inkomsterna för egenföretagarhushållen till ca 30 procent av egenföretagarhushållens disponibla inkomster (avser sambohushåll; ensamstående ingår

ej i Apels studie)⁸ Man bör dock vara försiktig med att dra slutsatsen att det verkligen är fråga om svarta inkomster. För det första kan företagarhushållens officiellt redovisade inkomster underskatta den verkliga köpkraften genom förändringar av skattekrediter som kan uppnås genom avskrivningar m.m. För det andra kan antas att egenföretagarhushåll har ett ”bättre kontaktnät” och därför kan göra vissa inköp till lägre pris än löntagarhushållen.

Fiskebranschen har undersökts

Osannolikt låga inkomster för fiskare har uppmärksamats i en rapport från Finansdepartementet.⁹ I rapporten görs en beräkning av fiskarnas inkomster, timlön och drivkrafter att fuska. I rapporten undersöktes inkomstförhållandena under år 1992. En uppskattning av timlönen för en fiskare visar att denna i genomsnitt uppgick till 46,50 kronor i timmen brutto. År 1992 hade den genomsnittlige fiskaren 86 800 kronor i årsinkomst vilket gav en månadsinkomst efter skatt på 5 500 kronor.¹⁰ Det är i detta fall fråga om fiskarnas totala inkomster även från andra inkomstkällor. Fiskarnas inkomster varierar i landet. Av rapporten (s.88) framgår att fiskare på södra ostkusten har en timlön på i medeltal endast 24 kronor men då är att märka att hela 25 procent av fiskarna på södra ostkusten hade en nettointäkt från fisket (inkl. A-kassa) motsvarande en timlön på maximalt nio kronor efter skatt. I rapporten (s. 90) uppskattas att ca 40 procent av yrkesfiskarna ligger på eller under en inkomstnivå – 3 750 kr/månad efter skatt, som man definierar som existensminimum. I rapporten dras slutsatsen att då vissa fiskare knappast har någon inkomst alls, kan man sluta sig till att dessa med stor sannolikhet har dolda inkomster dvs. fuskar för att överleva.

7) Mikael Apel. *An Expenditure-Based Estimate of Tax Evasion in Sweden. Tax Reform Evaluation Report No. 1. November 1994*

8) Om man antar att det i de flesta fall endast är den ena maken i hushållet som är egenföretagare och att fusket ligger helt och hållet på egenföretagaren motsvarar uppskattningsvis den undanhållna inkomsten drygt hälften av egenföretagarens officiella inkomster.

9) Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. DS 1997:81

10) Hela 65 procent av fiskarna hade en bruttoinkomst under 105 tkr

Fysiska personer deklarerar låga inkomster av näringsverksamhet

Det är emellertid inte endast fiskare som redovisar låga inkomster av näringsverksamhet. Tabellen nedan upptar redovisade inkomster av näringsverksamhet för fysiska personer, både inkomst av näringsverksamhet som egenföretagare och från handelsbolag. Redovisad inkomst är här det skattemässigt justerade resultatet av näringsverksamhet. Överskotten i tabellen är årets överskott eventuellt reducerat med outnyttjade underskott vid tidigare års taxering. Underskotten i tabellen är de totala outnyttjade ackumulerade underskotten.

Som framgår av tabellen kombineras näringsverksamhet för de flesta med tjänsteinkomst. En stor andel kan vara personer som är delägare i jordbruk- eller skogbruksfastighet. Man redovisar låga inkomster av näringsverksamheten. Bland helårs- och heltidsarbetande personer var medelinkomsten¹¹ inkomståret 2000 för anställda 270 000 kronor jämfört med 153 000

kronor för egenföretagare. En stor del av de aktiva näringsidkarna har inkomstförhållanden (inkomst av näringsverksamhet plus tjänsteinkomst) som inte räcker till att täcka underskott och sedvanliga privata levnads-kostnader.

Av 9.4 Tabell framgår att av dem som redovisar inkomst av aktiv näringsverksamhet redovisar 31 procent underskott. En intressant iakttagelse är att med stigande tjänsteinkomst ökar andelen underskott, nämligen från 20 procent i gruppen som saknar tjänsteinkomst till 53 procent i gruppen med de högst inkomst av tjänst dvs. över 250 000 kronor. Bland de med högst inkomst är mycket stora underskott särskilt vanliga. Vad detta beror på har inte undersökts.

En förklaring till de generellt låga inkomsterna hos egenföretagarna kan vara skattefusk. Men det kan även finnas andra förklaringar, t.ex. att mer etablerade och lönsamma företag drivs som aktiebolag¹² och att nystartade egenföretag ofta inledningsvis går med underskott.

9.4 Tabell

Redovisad inkomst av näringsverksamhet (NRV) för fysiska personer, enskild firma och handelsbolag, taxeringsåret 2001

Accounted income from business, individuals and partnerships, tax returns filed in 2001

Inkomst av näringsverksamhet, tkr Income from business, KSEK	Redovisad inkomst av NRV, mnkr Accounted income from business, SEK Millions	Antal som har inkomst av NRV Number with income from business	Varav med tjänsteinkomst, tkr of which with income from employment, KSEK				
			0	-50	50-150	150-250	250-
Överskott (Surplus)							
300-	4 624	10 651	7 300	2 239	584	258	270
250-300	2 933	10 911	7 696	2 489	454	139	133
200-250	3 906	17 498	11 339	4 693	905	306	255
150-200	5 043	29 299	18 917	7 166	2 162	619	435
100-150	5 215	42 452	25 971	9 847	4 180	1 449	1 005
50-100	4 162	56 777	30 304	11 440	7 765	4 646	2 622
10-50	2 071	74 702	30 173	11 556	11 717	12 158	9 098
-10	201	58 998	17 083	6 411	8 678	13 982	12 844
0 kr	0	1 949	461	174	352	535	427
Underskott (Deficit)							
-10	-144	37 406	9 360	3 222	5 058	10 149	9 617
10-50	-1 186	45 780	12 731	4 414	6 161	12 342	10 132
50-100	-1 507	20 994	6 301	2 033	2 793	5 638	4 229
100-150	-1 304	10 659	3 215	999	1 321	2 944	2 180
150-200	-1 044	6 036	1 861	567	732	1 599	1 277
200-250	-851	3 810	1 196	397	481	923	813
250-300	-714	2 608	795	261	320	691	541
300-	-5 214	7 707	2 816	851	905	1 509	1 626
Total	16 191	438 237	187 519	68 759	54 568	69 887	57 504
Summa överskott (Total number of surplus)	28 155	301 288	148 783	55 841	36 445	33 557	26 662
Summa underskott (Total number of deficit)	-11 964	135 000	38 275	12 744	17 771	35 795	30 415
Andel av totalt antal (Fraction of total)		100%	43%	16%	12%	16%	13%
Andel överskott (Fraction surplus)		69%	79%	81%	67%	48%	46%
Andel underskott (Fraction deficit)		31%	20%	19%	33%	51%	53%

Källa: Riksskatteverket, statistikdatabasen GIN-Skatt

11) Jfr årsboken 3.5 Tabell.

12) Jfr 9.4 Tabell i årsboken 2001 samt Kvinnor, män och inkomster (SOU 1997:87).

Frisörbranschen undersöks

Frisörer i Sverige redovisar låga inkomster i sin deklARATION. En undersökning¹³ bland registrerade frisörföretagare visade att 87 procent år 2001 hade en taxerad förvärvsinkomst (inkomst av näringsverksamhet och inkomst av tjänst) som understeg 150 000 kronor vilket jämfördes med lönen för en anställd frisör (grundlönen 170 000 kronor, genomsnittslön 220 000 kronor).

De låga inkomsterna sammanhänger med att alla inkomster inte redovisas. Kontrollmöjligheterna är begränsade bl.a. på grund av att det inte finns några krav på att godkänd kassaapparat ska användas och kvitto lämnas till kunderna. Svartarbetet i branschen medför att seriösa företagare konkurreras ut och att dessa inte kan ha andra frisörer anställda i sin rörelse – i stället hyr lokalinhavaren ut ”stolar” till frisörer som driver verksamheten som egenföretagare. År 2001 startades ett med myndigheter och branschförbund gemensamt projekt¹⁴ för att skapa sunda konkurrensvillkor inom frisörbranschen. Man vill genom projektet se i vad mån man kan komma till rätta med svartarbetet på frivillig väg genom attitydpåverkan och ”certifiering” av företagare, som åtar sig att uppfylla vissa krav bl.a. att använda kassaapparat och ha en synlig prislista. På en mer övergripande nivå får man kunskap och erfarenhet inför mer generella brottsförebyggande insatser riktade mot de så kallade kontantbranscherna.

9.3.4 Särskilt om svartarbete för hushållen

Omfattningen på svarta tjänster med anknytning till hemmen styrs bl.a. av priset på svartarbetet och efterfrågan på svarta tjänster. I Sverige är den offentligt finansierade (vita) barntillsynen och den sociala hemtjänsten till äldre och handikappade omfattande.

I anslutning till Tjänstebeskattningsutredningen gjorde RSV en bedömning av svartarbetets omfattning för hushållsnära tjänster.¹⁵ Skattningarna utgick från omfattande intervjuundersökningar av det kvittolösa svartarbetet som genomförts i Danmark och som således återspeglade danska förhållanden. De danska volymtalen applicerades på svensk arbetsvolym och med antaganden om svarta löner utifrån svenska förhållanden.

RSV bedömde att det kvittolösa svartarbetet med enkla hushållstjänster i de svenska hemmen omsätter ca 3 miljarder kronor i svarta löner. Reparationer och underhåll i hemmen svarar för minst 5 miljarder kronor i svart arbetsersättning och bilreparationer för ytterligare minst 2 miljarder. Sammanlagt rör det sig således om minst 10 miljarder kronor i svart ersättning för arbeten som utförs med koppling till hemmen. Dessa 10 miljarder konor är att se som en minimiskattning. Beräkningarna bygger på tidsuppgifter vid intervjuer. Sådana tidsuppgifter är osäkra. Erfarenhetsmässigt vet man att

tidsuppskattningar i efterhand oftast underskattas. Det finns också osäkerhet kring den nivå (timförtjänst) som antagits på den svarta ersättningen.

9.3.5 Svarta sektorn från nationalräkenskaperna

All tillgänglig ekonomisk-statistisk information utnyttjas

Indirekta mätningar av svart ekonomi kan göras med hjälp av nationalräkenskaperna, NR. NR är ett system, som på ett uttömmande sätt använder all tillgänglig ekonomisk-statistisk information som underlag för att bl.a. beräkna den totala ekonomiska verksamheten, dvs. BNP. Man använder då statistik över både inkomster och utgifter. För samhällsekonomin gäller något förenklat att identitet skall finnas mellan inkomster och utgifter. Som uppgiftslämnare till den ekonomiska statistiken kan man ha incitament att dölja inkomster men motsvarande benägenhet finns inte för dem som rapporterar sina utgifter, över t.ex. konsumtion och investeringar. Detta innebär att man t.ex. får en bättre bild över byggnadsverksamhet genom att fråga byggherrar om deras utgifter än om man frågar byggföretag om deras inkomster.

Metoden fångar upp oredovisade arbetsinkomster både av svarta aktiviteter, där köpare och säljare gjort upp om arbeten ”utan kvitto”, och de fall man utan sådana överenskommelser drar undan skatt på arbete genom att fuska i deklARATIONEN och inte tar med alla inkomster man haft. Arbetsbyten täcks bara in till liten del. Metoden fångar inte heller upp skatteundandragande i vit sektor – där inkomsterna är korrekt redovisade – men avdragen eller skattemässiga dispositioner är felaktiga.

Beräkning av den svarta sektorn baserat på nationalräkenskapsdata för hushållssektorn har gjorts vid tre tillfällen i Sverige och täcker in perioden från tidigt 1970-tal till år 1998.

De första undersökningarna baserade på nationalräkenskaper

Den första gjordes av Ingemar Hansson 1984 i samband med övervägandena kring skatteförvaltningens framtida kontrollstrategi.¹⁶ En andra beräkning gjordes år 1993 av Åke Tengblad i anslutning till utvärderingen av effekterna av den stora skattereform som genomfördes i Sverige åren 1990-1991.¹⁷ Den metod som kommit till användning benämns disponibel-inkomst-metod. Metoden går ut på att för hushållssektorn i nationalräkenskaperna jämföra den disponibla inkomst som hushållen använder för konsumtion och sparande (inkluderar de svarta inkomsterna) med vad som faktiskt rapporteras i inkomstdeklARATIONER och företagsbokföring. I princip

13) Sluppmässigt urval av 150 av 450 registrerade frisörföretagare i Malmö. Pressmeddelande 2002-09-09 Skattemyndigheten i Malmö.

14) Sveriges Frisörförbund, Handelsanställdas förbund och Kemisk Teknisk Förbund i samarbete med Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan och Skattemyndigheten.

15) Redovisning av privata tjänster. RSV Rapport 1996:5.

16) Ingemar Hansson. Sveriges svarta sektor. Beräkning av skatteundandragandet i Sverige. RSV Rapport 1984:5

17) Malmer, H., Persson, A., Tengblad, Å., Århundradets skattereform. Effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk, Fritzes 1994

kan skillnaden mellan dessa två serier betraktas som en grov uppskattning av den inkomst som inte har redovisats till skattemyndigheterna. Metoden tar således sikte på hur hushållens inkomster används. För att beräkna den disponibla inkomsten utifrån nationalräkenskaperna behöver man känna till hushållens finansiella sparande och nettoinvesteringar.

Senare beräkningar

År 1998 gjorde Åke Tengblad nya beräkningar utifrån nationalräkenskaperna.¹⁸ För det första konstateras att de tidigare beräkningarna varit felaktiga genom att man inte på korrekt sätt korrigerat för egenföretagarnas avdrag för egenavgifter i deklARATIONERNA. Effekten härav är att den svarta sektorn enligt tidigare beräkningar utifrån nationalräkenskaperna redovisats för högt. För det andra visade disponibel-inkomst-metoden en ökning av den svarta sektorn som var särskilt stark under åren 1991-1994. Enligt beräkningarna skulle den svarta sektorn år 1995 uppgå till 75 miljarder kronor eller 4,6 procent av BNP jämfört med 3,3 procent år 1985. En närmare analys av den svarta sektorns sammansättning gav mycket osäkra resultat och har skapat en tveksamhet huruvida den bild som metoden för närvarande ger av svart ekonomi är riktig.

På grund av osäkerheten i underlaget – inte minst vad gäller hushållens finansiella sparande – beräknade Tengblad den svarta sektorn med en annan metod som benämns BNP-metoden. Med BNP-metoden – som bygger på statistik som inte direkt beaktas i nationalräkenskaperna – summeras för alla inkomsttyper de värden som legalt redovisas och då erhålls BNP från inkomstsidan. Den svarta sektorn beräknas sedan som en restpost gentemot BNP. Med denna alternativa kalkyl – som baserar sig på antagandet att de svarta inkomsterna låg på 3,3 procent år 1985 – beräknas den svarta sektorn år 1995 uppgå till 52 miljarder kronor eller 3,2 procent av BNP dvs. ligga på samma nivå som år 1985.

Det är således ganska motstridiga uppgifter som för närvarande kan erhållas i nationalräkenskaperna om den svarta verksamheten. Tengblad gör bedömningen att nivån år 1997 ligger mellan 3-4,5 procent av BNP.

Riksrevisionsverket uppskattade – med ledning av Tengblads ovan redovisade undersökningsresultat och genomförda intervjuundersökningar – att det svarta arbetet motsvarade fem procent av det totalt arbetade antalet timmar och att värdet av detta arbete motsvarar tre procent av BNP.¹⁹ RRV uppskattade skattebortfallet – i form av moms, arbetsgivaravgifter och inkomstskatt – på det svarta arbetet till mellan 20 och 40 miljarder kronor. De olika beräkningarna illustreras grafiskt i 9.10 Diagram.

Under senare år har den svarta sektorn²⁰ i nationalräkenskaperna beräknats till drygt fyra procent av BNP.

9.3.6 Monetära skattningar av den dolda ekonomin

En ifrågasatt metod

En ansats som varit populär att räkna på men som också åtföljts av stark kritik är den monetära metoden. Att metoden blivit populär hänger samman med att de data som behövs för beräkningarna är förhållandevis enkla att få fram ur den officiella statistiken och att man kan göra beräkningarna för en längre tidsperiod. Det finns flera varianter på metoden men de utgår alla från idén att för att dölja svarta inkomster är kontanter det huvudsakliga betalningsmedlet. Genom att beräkna en slags överskott på kontanter och hur detta utvecklats över tiden kan man spåra utvecklingen av den dolda ekonomin. För kalkylerna krävs att man bestämmer ett basår då den dolda ekonomin antas försumbar. De monetära metoderna har sina svagheter. Den viktigaste är det faktum att efterfrågan på kontanter beror på en rad andra faktorer än den dolda ekonomins storlek. Hur ändrade betalningsvanor (t.ex. elektroniska betalningsmedel) ska beaktas är ett exempel.

Schneiders nivå stämmer inte för Sverige

En monetär kalkyl med jämförelser för olika länder har gjorts av Schneider.²¹ Enligt Schneiders beräkningar, se 9.5 Tabell – skulle den dolda ekonomin i Sverige uppgå till nästan 20 procent av BNP. Motsvarande kalkyler för Finland, Norge och Danmark ligger i samma storleksordning. Beräkningarna indikerar också att den dolda ekonomin ökat i Sverige och övriga OECD länder.

Schneiders beräkningar implicerar att den dolda ekonomin i de nordiska länderna skulle ha växt från praktiskt ingenting 1960 till dessa mycket höga tal på 1990-talet. Sätter man tilltro till värdena innebär det också att nationalräkenskaperna under de senaste decennierna skulle ha varit grovt missvisande. Andra indikatorer över utvecklingen i den svenska ekonomin som t.ex. sysselsättningsintensitet ger inte något stöd åt de resultat som framkommer med monetära metoder. Att Sverige skulle ha mer än dubbelt så stor dold ekonomi som t.ex. Österrike bedömer vi som föga sannolikt. Även nivån verkar ”fel” för Sveriges del.

Riksbanken – den stora mängden kontanter kan inte förklaras

Riksbanken²² har studerat kontanternas roll som betalningsmedel²³ och ställt frågan: Hur mycket av utestående kontanter, dvs. värdet av utestående sedlar och mynt i svensk valuta, kan förklaras med ”normala” köptransaktioner och kassahållning hos hushåll och företag och hur mycket har andra orsaker?

18) Åke Tengblad. Beräkningar över den svarta ekonomin i Sverige. RRV Rapport 1998:28 Svart arbete 2: Omfattning, bilaga 1.

19) Riksrevisionsverket. Svart arbete 2. Omfattning. RRV 1998:28, s.7.

20) Svarta löner och restposten i driftsöverskotten i näringsverksamhet

21) Schneider, Friedrich. The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of the Shadow Economies and Shadow Economy Labor Force all over the World. Dep. of Economics, University of Linz, Austria. July, 2000

22) Riksbanken ger ut sedlar och mynt. Distributionen av kontanter till banker etc. sköts numera av Pengar i Sverige AB, ett helägt dotterbolag till Riksbanken.

23) Andersson, M., Guiborg, G., Kontantanvändningen i den svenska ekonomin. Penning- och valutapolitik 4/2001.

9.5 Tabell

Den dolda ekonomin beräknad med monetär metod (efterfrågan på kontanter) i några OECD-länder

The shadow economy according to a monetary method (demand for cash) in some OECD countries

Land Country	Andel av officiell BNP, % Share of official GDP, %			
	1989/90	1990/93	1994/95	1997/98
1 Grekland (Greece)	22,6%	24,9%	28,6%	29,0%
2 Italien (Italy)	22,8%	24,0%	26,0%	27,3%
3 Portugal (Portugal)	15,9%	17,2%	22,1%	23,1%
4 Spanien (Spain)	16,1%	17,3%	22,4%	23,1%
5 Belgien (Belgium)	19,3%	20,8%	21,5%	22,5%
6 Sverige (Sweden)	15,8%	17,0%	18,6%	19,9%
7 Norge (Norway)	14,8%	16,7%	18,2%	19,6%
8 Finland (Finland)	13,4%	16,1%	18,2%	18,9%
9 Danmark (Denmark)	10,8%	15,0%	17,8%	18,3%
10 Kanada (Canada)	12,8%	13,5%	14,8%	16,2%
11 Irland (Ireland)	11,0%	14,2%	15,4%	16,2%
12 Frankrike (France)	9,0%	13,8%	14,5%	14,9%
13 Tyskland (Germany)	11,8%	12,5%	13,5%	14,9%
14 Australien (Australia)	10,1%	13,0%	13,5%	14,0%
15 Nederländerna (Netherlands)	11,9%	12,7%	13,7%	13,5%
16 Storbritannien (Great Britain)	9,6%	11,2%	12,5%	13,0%
17 Nya Zeeland (New Zealand)	9,2%	9,0%	11,3%	11,9%
18 Japan (Japan)	8,8%	9,5%	10,6%	11,1%
19 Österrike (Austria)	6,9%	7,1%	8,6%	9,0%
20 USA (USA)	6,7%	8,2%	8,8%	8,9%
21 Schweiz (Switzerland)	6,7%	6,9%	7,8%	8,1%

Genomsnitt för 21 OECD länder

(Average over 21 OECD countries)

13,2% 14,3% 15,7% 16,8%

Anm.: Värdet för Sverige 1994/95 korrigerat efter kontakt med författaren.

Källa: F.Schneider, The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of the Shadow Economy Labor Force all over the World

Mängden kontanter i förhållande till BNP har stadigt minskat de senaste femtio åren – från cirka tio procent år 1950 till cirka fyra procent år 2000. Självfallet har ändrade betalningsformer inverkat på detta. De senaste åren har emellertid ett trendbrott skett i Sverige och andra industriländer. Mängden kontanter i relation till BNP har stabiliserats och till och med ökat något. År 1999 uppgick utestående kontanter till 78 miljarder kronor eller ca 4 procent av BNP. För att skatta hur mycket av mängden kontanter som kan förklaras av betalningar vid registrerade (momsbelagda) transaktioner har Riksbanken använt en modell som utarbetats av Humphrey i samarbete med Norges Bank.²⁴ Modellen har även använts i Norge och Finland med likartade resultat som för Sverige.

I ett första steg identifieras den totala omsättningen från momsbelagda inköp i affärer, hotell, restauranger och av kommunikations-, transport- och andra tjänster under ett år, dvs. i stort sett alla de betalningstransaktioner där köpare och säljare möts i direkt kontakt och där kontanter är ett alternativ vid betalningen. Från den totala omsättningen för dessa typer av inköp subtraheras betalningar med kort och med check. För 1999 har hushållens kontantbetalningar beräknats till 299 miljarder kronor.

För att få den mängd sedlar och mynt som behövs för att betala dessa 299 miljarder kronor divideras värdet med en omloppskvot baserat på frekvensen uttag i bankomat²⁵ hos den vuxna befolkningen. Hushållens kontantbehov för inköp "över disk" blir med hänsyn till kontanternas beräknade omloppshastighet ca 7 miljarder kr. Till detta läggs en säkerhetsbuffert hos hushållen samt kassainnehav hos banker, icke finansiella företag och offentlig sektor. Totalt förklarar dessa poster 35 procent (27 mdkr) av de faktiskt utestående kontanterna (78 mdkr). En stor del av kontanterna används således till annat än öppet redovisad konsumtion och kassa hos företagen, jfr. 9.6 Tabell.

Riksbanken har testat beräkningens känslighet för rimliga alternativa antaganden och hamnar med dessa

9.6 Tabell

Riksbankens beräkning av oförklarad mängd kontanter i Sverige år 1999, mdkr

Unexplained volume of cash. National Bank calculations for year 1999, BSEK

	Belopp mdkr	Andel av utestående kontanter
Total omsättning från försäljning "över disk" till hushåll	512	
avgår betalningar med kort och check	-213	
Återstod = Värdet av hushållens betalningar med sedlar och mynt	299	
/omloppskvot (antal ggr per år)	43	
= Hushållens kontantbehov för transaktioner "över disk"	7	9%
+ säkerhetsbuffert hos hushållen	0,7	1%
+ kassa hos banker, andra företag och offentlig sektor	19	25%
= Totalt förklarad kontantbehov	27	35%
Faktiskt utestående kontanter	78	100%
Icke förklarad residual	51	65%

24) Humphrey, D., Kaloudis, A. & Öwre, G., (2000), "Forecasting Cash Use in Legal and Illegal Activities", Arbeidsnotat 2000/14, Norges Bank
25) Om man lägger till uttag på bank och i butiker i samband med kortbetalning ökar omloppshastigheten och därmed minskar den del av kontant-innehavet som kan förklaras.

i en oförklarad residual i intervallet 45-65 procent. Bilden blir densamma nämligen att en ökande andel av kontantanvändningen under 1990-talet inte kan förklaras med normala transaktioner och behovet att hålla en säkerhetsbuffert. Riksbanken menar att en tänkbar förklaring är att kontanter används i transaktioner som inte ska kunna spåras. Vad som talar för att fråga är om transaktioner man vill dölja är det faktum att en betydande del av den utestående kontantmängden utgörs av tusenlappar som är ovanliga i den vanliga sedelcirkulationen. Tusenkronorssedlarna svarade år 1999 för 47 miljarder kronor eller cirka 48 procent av värdet av totalt utgivna sedlar och mynt.

Svartarbete och annat skattefusk är inte alltid förknippat med kontantanvändning. Man kan inte dra slutsatsen att en ökning av oförklarad kontantanvändning beror på ökat svartarbete. Kontanter används också för att dölja andra ekonomiska brott och rent kriminell verksamhet.

9.4 Skattefusk kopplat till individernas finansiella tillgångar

Mätningarna som beskrivits i föregående avsnitt avser skattningar m.m. med anknytning till inkomsterna av svartarbete. Finns det då några metoder som fångar upp skattefusk i anslutning till hushållens redovisning av sitt finansiella kapital? Fusk kan t.ex. bestå av oredovisad avkastning (räntor och utdelningar), oredovisade reavinster, överdrivna skuldräntor eller för lågt redovisad förmögenhet.

9.4.1 Kontrolluppgifter minskar fel och fusk

Tengblad har utifrån nationalräkenskaperna gjort en kalkyl över hushållens oredovisade räntor och utdelningar.²⁶ Beräkningarna visar att andelen räntor och utdelningar som inte kommer fram till beskattning har minskat mellan 1980 och 1991. I början av 1980-talet låg den andelen på ca 1 procent av BNP. 1991 hade den fallit till några tiondels procent av BNP vilket bl.a. torde sammanhänga med en bättre skattekontroll. Kontrolluppgifter har införts under perioden.

Individernas tillgångar har över tiden förskjutits från banksparande till innehav av aktier och andra värdepapper. Det har därför blivit allt viktigare att få grepp om de reavinster som görs vid försäljning av värdepapper. Fram till för ett par år sedan baserades beskattningen av reavinster på värdepapper på uppgifter som uppgavs av de skattskyldiga själva och kontrollmöjligheterna var begränsade. Inkomstären 1993-1995 gjorde skatteförvaltningen utifrån infordrade uppgifter från banker m.fl. stickprovsundersökningar av hur det stod till med redovisningen från de skattskyldiga. Undersökningarna

visade att mellan tio och tjugo procent av aktieförsäljningarna hade utlämnats eller tagits upp till för lågt värde. Det var dock svårt att uttala sig om i vilken utsträckning det rörde sig om uppenbart fusk och vad som berodde på okunskap om de i många fall krångliga reglerna. Fr.o.m. inkomståret 1996 lämnas kontrolluppgifter på försäljningar av samtliga aktier och svenska värdepappersfonder.

Fr.o.m. inkomståret 2001 lämnar svenska banker även kontrolluppgifter även avseende utlandsbaserade värdepappersfonder. RSV lät undersöka hur deklaranterna redovisade sina avyttringar av utlandsfonder inkomståren 1997-1999 alltså under den tid denna uppgiftsskyldighet inte fanns. I deklARATIONEN för 1999 års inkomster lät 41 procent bli att redovisa sålda utlandsfonder. Det visar resultatet av den särskilda kontroll av dessa fonder som skattemyndigheterna genomfört för tredje året i rad.²⁷ En jämförelse med tidigare års resultat visar att andelen odeklarerade försäljningar inte minskat sedan kontrollerna inleddes. Detta trots att omfattande informationsinsatser har genomförts och att problemet fått ett inte obetydligt utrymme i medierna. Kontrollen visar också att det främst är deklaranter som använder den förenklade deklara-tionsblanketten med förtryckta uppgifter som inte deklarerat sina fondförsäljningar. Av dem utelämnade 46 procent försäljningarna i sina deklara-tioner, medan 12 procent av dem som använde den särskilda deklara-tionsblanketten underlät att göra det. Detta tyder på att många fel beror på okunskap men också att det är svårt att nå skattebetalare med information – många av dem som gjort fel har inte insett att de haft och avyttrat andelar i en utlandsbaserad värdepappersfond och andra har levt i föreställningen att skattemyndigheterna genom kontrolluppgift från banken hade uppgift om vinst eller förlust och att denna var förtryckt på den förenklade deklara-tionsblanketten.

Det har under alla förhållanden blivit betydligt svårare än tidigare att undandra skatt på reavinster som gjorts i Sverige. Sammanfattningsvis bedöms fusk med kapitalinkomster till följd av det utsträckta kontrolluppgiftslämnandet ha reducerats till förhållandevis obetydliga belopp för de kapitalinkomster som emanerar från placeringar inom landet. Däremot har den friare rörligheten för kapital öppnat nya möjligheter till fusk genom placeringar av finansiellt kapital i länder som inte har motsvarande system.

9.4.2 Kapitalplaceringar utomlands ökar

Det antas att den friare rörligheten för kapital redan lett till ett ökat mörkertal hänförbart till kapitalplaceringar utomlands. En indikation på att hushållen har ökat placeringarna utomlands är de problem man har med att förklara vad hushållens tillgångar består av. SCB beräknar i national- och finansräkenskaperna hushållens sparande på två sätt. Sparandet beräknas som skillnaden mellan vad hushållen har i disponibel inkomst och vad de gör av med på konsumtion. Samtidigt räknar

26) Åke Tengblad. Århundradets skattereform, del II. Beräkning av svart ekonomi och skatteundandragandet i Sverige 1980-1991

27) Mats Andersson. Uppföljning av kontroll av utlandsbaserade värdepappersfonder. Skatteeconomiskt meddelande nr 24 från RSV:s utvärderingsenhet, 2002-01-11.

man fram hur stora tillgångar hushållen ackumulerat i sparande över tiden i form av finansiella tillgångar i banksparande, obligationer, aktier, försäringssparande m.m. Beloppen ska överensstämna. Under 1990-talet har man dock fått allt större problem att förklara vad tillgångarna består av – den s.k. restposten av oförklarade tillgångar i finansiella räkenskaper har under 1990-talet ökat.¹⁵ Ökningen av restposten stämmer tidsmässigt väl överens med den avreglering av kapitalmarknaden som gjordes i början av 1990-talet. Ökningen har under senare år avstannat och till och med minskat något. För år 2000 var den beräknade ackumulerade restposten i storleksordningen 250 miljarder kronor. Ackumuleringen har gjorts löpande i det penningvärde som gällde respektive år. Det innebär att i den mån det är fråga om kapital som placerats utomlands ingår inte eventuell värdestegring och återinvesterad avkastning som uppkommit på kapitalet efter utflödet. Restposten kan av detta skäl vara värderad i underkant. Det förtjänar dock att påpekas att restposten samlar upp alla osäkerhet och brister i statistiken. Den troligaste orsaken är ändå att sparandet i ökande grad kanaliseras utomlands vilket medfört att det blivit svårt att fånga upp sparandet i den svenska finansiella statistik. Avkastningen på hushållens finansiella sparande i utlandet torde i realiteten i allt väsentligt undanhållas från beskattning, vilket medför att sparandet undandras både inkomst- och förmögenhetsskatt.

Det finns således en del som talar för att de svenska hushållen skulle kunna ha tillgångar i storleksordningen 250 miljarder kronor placerade utomlands och att en stor del av dessa inte uppges till de svenska skattemyndigheterna. Om man antar att ett kapital i denna storleksordning ger avkastning på i snitt 5 procent om året och utan inskränkning skulle ha varit föremål för inkomst- och förmögenhetsbeskattning kan skattebortfallet i form av kapital- och förmögenhetsskatt överslagsmässigt beräknas till mellan 7 och 8 miljarder kronor.

9.5 Skattefusk med punkt-skattebelagda varor

9.5.1 Stora incitament till fusk och öppna gränser

När det gäller varuhandel i allmänhet är förtjänsten med att inte redovisa köp och försäljning den skatt som belöper på marginalen dvs. skillnaden mellan inköps- och försäljningskostnad.¹⁶ I regel är marginalerna i varuhandeln, i vart fall när det gäller stora partier av likartade varor, tämligen små och skatten en mindre del av denna. När det gäller varor som träffas av punktskatter är det annorlunda. Punktskatten på varan är ofta mångdub-

belt större än den affärsmässiga vinsten och i flera fall är skatten högre än varuvärdet. Detta gör att incitamenten till skatteundandragande blir mycket stora.

Ett ytterligare incitament till skatteundandragande är skillnaden i beskattning mellan olika EU-länder. I Sverige är punktskatterna förhållandevis höga vilket påtagligt ökar lönsamheten av ett skatteundandragande i Sverige.

Fram till för ett par år sedan betraktade skatteförvaltningen punktskatterna som ett väl fungerande system utan så mycket svinn. Men läget har förändrats. Det finns flera orsaker. En är de öppnare gränserna och den fria rörligheten för varor inom EU. Punktskattepliktiga varor ska enligt det s.k. cirkulationsdirektivet¹⁷ kunna föras fritt mellan medlemsländerna utan gränskontroller och skattekonsekvenser fram till den slutliga konsumenten. Möjligheterna till kontroll av införsel av varor från andra medlemsländer har därmed försämrats vilket lett till införsel utan föreskrivna dokument etc. som ska garantera att rätt skatt betalas i mottagarlandet.

Under de allra senaste åren har man dock uppmärksammat att smuggling sker i samband med vad som på ytan ser ut som en vanlig transport. Gränskontrollerna har slopats mellan EU-länderna och vid transporter mellan länderna tas skatten ut först då varorna i slutledet görs tillgängliga för konsumtion. Varje transport ska åtföljas av ett ledsagardokument som ska ange partiets storlek och vilken väg transporten ska gå från avsändare till mottagare. Genom att på olika sätt fuska med detta dokument kan transportererna ske synligt utan att väcka uppmärksamhet. En metod är att ta med mer i transporten än vad som står i papperen och att sedan sälja merlasten utan skatt. Ett annat sätt är att ge sken av att lasten transiteras till land utanför EU fast den i praktiken stannat i Sverige. Transporten kan också ”försvinna” på vägen mellan olika upplagsplatser på väg till slutdestinationen. Man vet att de typer av fusk som nämnts ovan förekommer, eftersom det finns upptäckta fall. Däremot är den faktiska omfattningen okänd.

9.5.2 Svartsprit

Illegala källor har stor omfattning

I en rapport om svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet uppskattas illegala källor svara för 13 procent av totala alkoholkonsumtionen.¹⁸ Hälften av svartspriten består av hembränt och hälften av smuggelsprit. Smuggelspriten består i sin tur av dels en storskalig smuggling som är avsedd för försäljning och dels en småskalig ”privatimport” där resenärer överskrider de tullfria importkvoterna vid inresa utan att betala tullavgift. Med teknisk sprit menas sådan sprit som får användas skattefritt t.ex. i industriella processer.

Den illegala alkoholen består i första hand av stark-sprit. Av starkspriten (se 9.7 Tabell) är hela 35 procent

15) Internationaliseringens betydelse för svenska skattebaser och framtida skattestruktur, dir 2000:51, s.7.

16) Att utelämnas enbart försäljning men ha med inköpet i räkenskaper ökar risken för upptäckt av förfarandet.

17) Berör EU-harmoniserade skatterna på alkohol, alkoholhaltiga drycker, tobak och mineraloljor.

18) E. Kühlhorn m.fl. Svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet. (Prel. rapport till OAS-seminarium nov 1997).

9.7 Tabell

Skattning av svenska folkets konsumtion av enbart starksprit uppdelat på legala och illegala delmängder

An estimate of alcohol consumption in Sweden, hard liquor only, and the distribution between different legal and illegal sources

Källor	Andel av total alkoholkonsumtion
Sources	Share of total alcohol consumption
Legal (Legal)	
Statistikförd försäljning (Selling in statistics)	53,7%
Privat legalt införd (Private legal import)	10,9%
Summa legala (Total legal)	64,6%
Illegala (Illegal)	
Hembränt (Illicitly distilled)	19,0%
Smuggelsprit inköpt i Sverige (Smuggled liquor, purchased in Sweden)	10,4%
Smuggelsprit, privat (Smuggled liquor, private)	5,1%
Teknisk sprit (Technical alcohol)	0,8%
Summa illegala (Total illegal)	35,3%
Totalt (Total)	100,0%

Källa: E. Köhlhorn (1997), del av tab. 17

illegal varav 19 procent är hemtillverkad sprit, drygt 10 procent är i Sverige såld smuggelsprit och ytterligare fem procent har resenärerna medfört utöver den tillåtna ransonen. Den skatt som skulle ha utgått om konsumtionen skett med beskattad sprit uppgår till storleksordningen 2 á 3 miljarder kronor varav i storleksordningen 800 miljoner kronor avseende smuggelsprit på kommersiell basis. Det är mycket höga tal vilka kan jämföras med den totala uppbörden av alkoholskatt på spritdrycker m.m. på 4,9 miljarder kronor år 2000. Skatteförlusten är dock en teoretisk beräkning efter den faktiska konsumtionen. Skulle den illegala spriten beskattas skulle den totala konsumtionen av sprit minska. Tullens beslag av framför allt tankbilar med 96 procentig ren alkohol ökade kraftigt under år 1999. En stor del av dessa beslag har dock varit avsedda för den norska marknaden där alkoholpriserna är ännu högre än i Sverige.

Restaurangerna och svartspriten

Restaurangerna har ibland ansetts vara en avgörande distributionskanal för svartsprit. En arbetsgrupp som på uppdrag av Socialdepartementet undersökt ungdomarnas konsumtion av svartsprit (Ds 1997:8) gör dock bedömningen att restaurangernas roll är överdriven. Det finns en stor risk förknippad med att hantera svartsprit på restaurang. Vid upptäckt väntar, vid sidan av straff för brott mot bl.a. alkohollagen, även ett indraget utskänkningstillstånd, vilket för de flesta innebär att verksamheten tvingas upphöra. Slutsatsen stöds också av det faktum att man i samband med projektet Operation Krogsanering i Stockholm, endast i något undantagsfall hittat illegal sprit på restaurangerna.

9.5.3 Smuggelcigarett¹⁹

Prisskillnadernas betydelse

Under 1997 höjdes skatten på cigaretter i två omgångar med mer än 50 procent och detaljhandelspriset för ett paket cigaretter hamnade på 45 kronor. Med undantag för Norge, där ett paket cigaretter kostade närmare 55 kr, hade Sverige det högsta priset i Europa. I Polen kostade samma paket kring fem kronor. Med sådana spännvidder i pris mellan närliggande länder blir de illegala alternativen attraktiva både för säljare och för köpare. Vill man hålla nere konsumtionen genom att sätta priset högt måste man också hålla efter illegala alternativ. I augusti 1998 sänktes skatten på röktoke i Sverige och priset för ett paket cigaretter ligger nu kring 35 kronor. Priset är dock fortfarande högt och år 2000 är det endast två EU-länder som har dyrare cigarettpris än Sverige, Storbritannien och Irland.

Organiserad smuggling med fullastade långtradare

Cigarettsmuggling innebär att man transporterar cigaretter över gränsen till konsumenterna i Sverige utan att betala skatt (i motsats till spriten finns knappast något hemtillverkningsalternativ).²⁰ Förpackningar med cigaretter är omfångsrika och stora mängder är därför svåra att ta in dolt. I förhållande till hur skrymmande cigaretterna är blir vinsten av smuggling förhållandevis liten. Det är därför den organiserade smugglingen som står för den stora andelen insmuglade cigaretter. En stor långtradare med smuggelcigarett kan vid grossistförsäljning i Sverige ge en vinst på fem till tio miljoner kronor. Vinsten vid så stora införselmängder är hög, böterna i sammanhanget närmast försumbara och risken för fängelsestraff liten. När sanktionerna inte bedöms som särskilt allvarliga kan man acceptera en mycket hög upptäcktsrisk utan att lönsamheten i smuggelverksamheten riskerar att gå förlorad.

Postorderförsäljningen avstannade

Cigarettförsäljning där säljare och köpare knyter kontakt via Internet dök upp under slutet av 1990-talet. Sådan försäljning är inte befriad från svensk punktskatt och moms, vilket var det intryck man fick i massmedia. Cigaretter som säljs i Sverige ska alltid beskattas med svensk punktskatt och moms. Finns säljaren i annat EU-land är denna enligt EU:s regler om distansförsäljning skyldig att betala svensk punktskatt och moms.

Under 1997 och under första halvåret 1998 var postorderförsäljning via Internet av cigaretter som undgick beskattning starkt ökande. Genom den nya lagstiftning som trädde i kraft 1 juli, 1998 har tullen fått befogenhet att kontrollera postförsändelser även om de kommer från andra EU-länder. Kontrollen är inte av obetydlig omfattning och har hög träffsäkerhet. Den har fått till följd att Internet-handeln avstannat när det gäller cigaretter.

19) Informationen om cigarettsmuggling har hämtats ur en rapport som Leif GW Persson, Jan Andersson tagit fram på uppdrag av Grossistförbundet/Svensk Handel ("Cigarettsmuggling". April 1997).

20) Här används begreppet smuggling även för olaga införsel från andra EU-länder.

Att jämföra export och import

Ett sätt att grovt beräkna den totala volymen av smugglade cigaretter i världen är att jämföra statistiken över antalet exporterade och antalet importerade cigaretter. Om ingen smuggling förekom bör detta antal (efter korrigering för taxfreehandel, diplomathandel m.m.) överensstämma för världen i sin helhet. En eventuell differens kan tolkas som omfattningen av smugglade cigaretter. Sådana beräkningar har gjorts.²¹ 280 miljarder cigaretter "saknas" vilket skulle motsvara smuggeltrafiken i världen. Med en global skattesats på 1 dollar per paket kan de förlorade skatteintäkterna för länderna sammantaget beräknas till drygt 14 miljarder dollar per år (drygt hundra miljarder SEK). Med en rak proportionering i förhållande till den svenska befolkningens andel av världens befolkning skulle den svenska totalvolymen smuggelcigaretter ligga på knappt 400 miljoner. Persson/Andersson menar i sin rapport att en skattning gjord på dessa premisser blir för hög för Sveriges del. Sverige har en lägre konsumtion av cigaretter än det globala genomsnittet och vår cigarettsmuggling har mycket blygsamma proportioner jämfört med den organiserade smugglingsverksamhet som förekommer i stora och befolkningsrika delar av Asien, Afrika, Central- och Sydamerika och mellan Kanada och USA. Korrigerat för dessa förhållanden landar de på en årlig svensk volym av mellan ett hundra och två hundra miljoner smuggelcigaretter.

Att utgå från tullens beslag

En annan metod som Persson/Andersson redovisar är att söka skatta smugglingen av cigaretter till Sverige utifrån Tullens beslag och en kalkyl för risken för upptäckt och på detta sätt komma fram till den underliggande faktiska smugglingsvolymen.

Smugglingen kan grovt indelas i tre kategorier nämligen:

- husbehovssmuggling
- smuggling som yrkesrelaterad bisyssla (t.ex. långtradarchaufförer som arbetar med transporter över gräns, sjömän samt anställda vid flygbolag eller transporterterminaler)
- professionell eller organiserad smuggling

Kalkylen baserad på Tullens beslag och en riskbedömning landar kring 100 miljoner smuggelcigaretter. Men författarna bedömer att detta är en underskattning. Bl.a. har man i kalkylen bortsett från den speciella problematiken med de s.k. skattelagren och rent allmänt menar man att beräkningarna är försiktigt hållna. Med en "bildad gissning" hamnar författarna därför kring 150 miljoner cigaretter varav husbehovssmugglingen svarar för 50 miljoner och den mer kvalificerade för 100 miljoner.

Författarna gör slutligen även en skattning utifrån en beräkning av cigarettkonsumtionen baserat på en inter-

vjuundersökning (korrigerat för bortfallseffekter) som jämförs med försäljningssiffror för den lagliga handeln. Denna kalkyl hamnar i samma storleksordning som de båda skattningar som beskrivits ovan.

Den sålunda uppskattade volymen smugglingscigaretter (150 miljoner st.) skulle vid beskattning ha inbringat ett skattebelopp på ca 250 miljoner kronor, vilket motsvarar ca tre procent av totala tobaksskatten.

Utvecklingen under senare tid

I en rapport från Brottsförebyggande rådet har Leif GW Persson beskrivit cigarettsmugglingen och uppskattats dess omfattning.²² Persson skiljer mellan husbehovssmuggling, yrkesrelaterad smuggling (t.ex. av lastbilschaufförer) och professionell eller organiserad smuggling. Persson pekar på att den organiserade smugglingen svarar för 90 procent av den totala mängden av tullens beslag men bara för tre procent av antalet beslag. Utifrån antagna sannolikheter för upptäckt inom de skilda kategorierna landar Persson i en uppskattad smuggelvolym på 540 miljoner cigaretter där den organiserade smugglingen svarar för 70 procent. Denna uppskattning är mer än tre gånger så hög som den som ovan redovisats. En del av de cigaretter som tas i beslag kan dock vara avsedda för t.ex. den norska marknaden.

9.5.4 Illegal handel med olja och bensin

Illegal handel och undanhållande av punktskatter på bränslen sker dels genom att obeskattade bränslen säljs av oljebolag och dels genom illegal införsel av olja från annat land. Några undersökningar om omfattningen av den illegala handeln med olja och bensin finns inte.

Illegal handel ej omfattande

Rent allmänt torde dock gälla, såväl för Sveriges som för övriga EU-länders del, att skattefusk och illegal handel när det gäller olja och bensin relativt sett inte alls har samma omfattning och utbredning som motsvarande fusk när det gäller cigaretter och sprit.

Ett av skälen är att få privatpersoner berörs av denna hantering. Ett undantag därvidlag är den försäljning över gränsen från Finland som sker i norra Sverige. Även om denna gränshandel och kontrollen därav fått stor massmedial uppmärksamhet är den i förhållande till den totala handeln med olja och bensin beloppsmässigt av begränsad betydelse.

Det totala fusket när det gäller handel med olja och bensin bedöms i relation till skatteuppbörden vara lägre än för tobak (3 procent) och uppskattas inte överstiga 1 procent av skatteuppbörden eller som högst 200-300 miljoner kronor.

Olika metoder att undgå bränsleskatt

Några av de metoder som använts för att undgå skatt på bränslen är följande.

- Illegal införsel av olja från bl.a. Finland har under en

21) Joosens, L & Raw, M. (1996): *Smuggling and cross border shopping of tobacco in Europe.*

22) *Cigarettsmugglingens struktur, omfattning och utveckling under senare delen av 1990-talet. Från ax till limpa. Brå 1999.*

längre tid förekommit. Aktörerna anpassar sina aktiviteter till tullens närvaro och kontrollmöjligheter.

- Liksom vid cigarettmuggling förekommer att transporter som enligt papperen är destinerade till land utanför EU eller till ett lågskatteländ inom EU helt enkelt ”stannar” i Sverige.
- Tidigare fanns ett system att sälja mineralolja skattefritt för vissa ändamål mot försäkran. Det förekom att försäkransintyget var falskt. Det företag som köpt olja mot falska försäkransintyg sålde oljan vidare till slutförbrukare i Sverige. De företag som ägnade sig åt denna typ av affärer existerade mycket kort tid, tömde bolagen och gick sedan i konkurs. Kontrollproblemen och risken för skattebortfall har gjort att man ändrat systemet – försäljningen måste ske²³ till en av skattemyndigheterna godkänd förbrukare.
- Fusk har förekommit i pilotprojekt med olika blandningar av rapsolja, etylalkohol m.m. Rapsoljedelen i oljeblandningen har varit punktskatteskattebefriad. I verkligheten har inblandningen varit betydligt mindre än den uppgivna.

9.6 Gränsöverskridande transaktioner

I stor utsträckning sker skattefusket med punktskattebelagda varor genom att varor förs fysiskt över gränsen. Men det finns andra mindre väl synliga sätt att fuska med skatt.

Fusk underlättas av att transaktioner i utlandet inte som i Sverige omfattas av kontrolluppgiftsskyldighet. Sverige har visserligen avtal med ett 80-tal främmande länder beträffande inkomstskatt m.m. som vi kan utbyta uppgifter med. Sverige mottar också cirka 100 000 kontrolluppgifter på datamedium från ett 20-tal länder. Tullen och Riksbanken har också uppgifter som kan användas i kontrollen. Sådan kontroll måste dock till största delen ske manuellt och den tillgängliga kontrollinformationen används i stor utsträckning inte bl.a. beroende på brist på resurser.

9.6.1 Internet och elektronisk handel m.m.

Elektronisk handel finns inom många områden

I förhållande till omvärlden har Sverige höga mervärdesskattesatser och punktskatter. Till för bara några år sedan handlade diskussionen främst om riskerna för en ökad gränshandel av varor. För Sveriges del begränsades dock problemen – jämfört med många andra länder – genom det geografiska läget och genom att vi har få befolkningstäta gränsregioner.

Genom den ökade elektroniska handeln aktualiseras delvis andra risker för skattefusket än vid traditionell gränshandel. Detta beror på att transaktionskostna-

derna – i form av bl.a. transport- och sökkostnader – är betydligt lägre vid elektronisk handel än vid traditionell gränshandel – fusket kan snabbt få mycket stor omfattning. Drivkraften är naturligtvis inte bara skillnader i skattesatser utan även skillnader i priser exklusive skatt. Handel över gränser som innebär att en tjänst levereras elektroniskt är dessutom svårare att kontrollera än handel där leveransen sker genom att en vara sänds fysiskt över en gräns.

Elektronisk leverans av sådant som traditionellt tillhandahålls fysiskt t.ex. musik, TV- och datorspel på cd-skivor, tidningar och böcker på papper förekommer redan. Därutöver finns andra konsumtionsområden som telefoni, finansiella tjänster, TV, informationstjänster, resebyråverksamhet och lotterier där leverantören av tjänsten inte behöver finnas i Sverige.

Konsumtion av varor och tjänster ska beskattas i Sverige

Med elektronisk handel menas att man beställer varor eller tjänster över elektroniska nät, t.ex. Internet. De beställda varorna eller tjänsterna kan sedan levereras fysiskt till köparen t.ex. per post (off-line) eller levereras elektroniskt (on-line) direkt till datorn. Momsreglerna är de samma för Internethandel som för annan handel – utom på en punkt. När varor t.ex. en bok levereras elektroniskt till mottagarens dator är tjänsten från moms synpunkt en tjänst och inte en vara. Så blir fallet när en bok eller en CD-skiva, i stället för fysisk leverans, levereras i form av datafiler.

Konsumtion av varor och tjänster ska i regel mervärdesskattas i Sverige oavsett var leverantören har sin hemvist. När det gäller varor från 3:e land – alltså land utanför EU - är det tullen som tar ut moms (av köparen) när varan passerar gränsen. Inom EU gäller dock vid försäljning till en svensk privatperson att säljaren ska ta ut moms enligt de regler som gäller i säljarens land vid försäljning av tjänster samt för varor samt för varor upp till ett tröskelvärde på 320 000 kronor. I övriga fall är det leverantören som ska betala den svenska mervärdesskatten.

Möjligheterna för svenska myndigheter att kontrollera i vilken utsträckning utländska företag säljer till Sverige saknas helt i många fall eller är vi vart fall begränsade och omständliga. Det är uppenbart att detta medför ökade risker för skattefusket.

Den elektroniska handeln till konsument har ännu inte fått särskilt stor omfattning. Det främsta skälet är att konsumenterna uppfattar köptryggheten som låg; kommer varan, håller den utlovad kvalitet, hur kan man reklamera och vart vänder man sig vid eventuell tvist?

Någon uppfattning om omfattningen på den mervärdesskatt som Sverige förlorar genom den elektroniska handeln till konsument kan inte uppskattas, men här görs bedömningen att beloppet understiger 0,5 miljard kronor om året.²⁴

Värdepappershandel

Ett område inom vilket privatpersoners e-handel fått stor omfattning är handeln med värdepapper. Många

23) Det nya regelverket trädde i kraft den 1 oktober 2001

24) Mervärdesskattebasen för det slags varor som via Internet säljs direkt till konsument – cd-skivor, TV- och datorspel, persondatorer och publikationer av olika slag – uppgår till ca. 20 miljarder kronor. Högst 10 procent beräknas säljas via Internet. $20 \times 25 \% \times 10 \% = 0,5$ miljarder.

privatpersoner bedriver aktiehandel via Internet på utländska börser. Det aktiehandelsföretag de anlitar kan vara hemmahörande praktiskt taget i vilket land som helst och omfattas då inte av de svenska reglerna om uppgiftslämnande på försäljning av värdepapper, som gäller för svenska institut. Skattefusk i anslutning till finansiella tillgångar har behandlats under avsnitt 9.4 ovan.

Spel på Internet

Redan i dag finns det en mängd spel att tillgå på Internet. Det är inte enbart fråga om förströelsespel utan också om spel mot betalning. Vanligtvis går det till så att spelaren öppnar ett spelkonto hos spelordnaren och gör sina insatser med hjälp av betal- eller kreditkort. Insatser och vinster bokförs sedan på spelkontot. Antalet webbplatser med spel har ökat och det finns ett stort antal spelsajter (beräknat till 600 - 800) i världen vilka erbjuder spel om pengar. Dessa kan naturligtvis också nås av svenskar. Lotteriinspektionen²⁵ känner inte till att det skulle ha gjorts någon undersökning som anger hur omfattande spelet från Sverige är. Flera utländska spelbolag konkurrerar dock i dag med Svenska spel och ATG om den svenska spelmarknaden på Internet. De marknadsför sig på den skandinaviska marknaden genom att erbjuda spel på t.ex. matcher i den allsvenska serien i fotboll, elitserien i ishockey och hästtävlingar i Norden. Lockbetet är högre odds och ett större utbud av spelobjekt samt möjlighet till vadslagning. Vinster från den typen av spel ska inkomstbeskattas i Sverige och förluster och insatser är inte avdragsgilla. Enligt uppgifter i massmedia är den totala omfattningen av Internetspel i storleksordningen en miljard kronor, varav hälften sker i utlandet. Vinstprocenten för spelarna är högre i utlandet än i Sverige och baserat på den uppgiften kan det totala inkomstskatteundragandet beräknas²⁶ ligga i storleksordningen 150 miljoner.

9.6.2 Momsbedrägerier

Den gränsöverskridande handel m.m. som ovan beskrivits kan leda till skatteförluster men det är inte huvudsyftet. När det gäller momsbedrägerier däremot, är affärsidén att lura staten att återbetala moms eller att sälja varor utan att betala moms.

Det finns inom momsområdet möjligheter till fusk genom mervärdesskattens konstruktion. Den som för sin mervärdesskattepliktiga verksamhet förvärvat varor med svensk mervärdesskatt har rätt att dra av den ingående skatten i sin deklaration. Och är avdragen skatt större än den utgående dvs. på försäljningen, ska skillnadsbeloppet återbetalas.

Samtliga medlemsstater i EU har drabbats av systematiska momsbedrägerier i form av karusellhandel. Typiskt sett har det i karusellhandel varit fråga om varor med högt värde i förhållande till sin vikt, för att minimera transport- och hanteringskostnader, och

varorna har varit efterfrågade med en stabil prisbild i berörda länder. Karusellhandel genomförs snabbt för att myndigheterna inte ska kunna stoppa affärerna. En allmängiltig definition²⁷ på karusellhandel är: *Frekventa inköp och försäljningar (verkliga eller fiktiva) mellan samverkande företag, där åtminstone ett av dessa finns i ett annat EU-land. Det eller de företag som påstås stå för införseln till Sverige byts kontinuerligt ut. Vinningen består i att svensk moms, som faktureras från införsel företagen, inte redovisas eller betalas in. Köparföretagen lyfter däremot av den debiterade skatten.* Införsel företaget ("Missing trader") företräds vanligen av en s.k. målvakt dvs. en person som mot betalning tar på sig att företräda bolaget. Målvakten är ofta en socialt utslagen person, som oftast inte vet något om det bolag han företräder eller de affärer som görs. Karusellhandel är en mycket lönsam hantering. Den upptäckta karusellhandeln beräknas ha kostat staten över en miljard kronor. Man menar att kontrollen från myndigheternas sida fortfarande brister i effektivitet och samordning. I rapporten pekas på ett antal faktorer som försvårar karusellutredningarna i Sverige nämligen myndighetsstrukturen, sekretessbestämmelserna, avsaknaden av möjlighet att göra s.k. överraskningsrevisioner, avsaknaden av en central analysfunktion, bristen på materiell spetskompetens och brist på resurser för brottsutredning.

Som ett underlag för den s.k. Skattebasutredningen gjorde riksskatteverket en kartläggning av skattefel med internationell anknytning för de olika skatteslagen, Oroliga skattebaser, RSV Rapport 2002:2. Utredningen konstaterade att det kända och belagda momsfusket i anslutning till svenska karuseller har uppgått till i storleksordningen 300-500 miljoner kronor i snitt per år. Mörkertalen är stora och svåra att bedöma. Utredningen uppskattar att skattefelet med internationell anknytning uppgår till minst 5 miljarder kronor, ja kanske så mycket som 10 miljarder kronor. Då är även andra former av momsbedrägerier med internationell anknytning inräknade som t.ex. fiktiv export dvs. export som utan att ha belagts med moms avleds till den svenska marknaden och att varor och tjänster förs in i Sverige utan att bli korrekt belagda med moms.

9.6.3 Andra skattefel med internationell anknytning

Det förekommer att utländska bolagskonstruktioner används i skatteundragande syfte. Det har man försökt komma till rätta med. Om exempelvis ett svenskt företag gör en bolagsetablering i ett land med en beskattning som avviker från den i Sverige, t.ex. i ett skatteparadis, och den svenska ägaren har kontrollen över utlandsbolaget ska den svenska ägaren beskattas löpande för det utländska bolagets inkomster. Men ofta försöker man dölja ägandet och det svenska inflytandet över företaget genom en lång kedja av bolag i olika

25) Lotteriinspektionens yttrande över Lotterilagsutredningens slutbetänkande SOU 2000:50 Från Tombola till Internet - översyn av lotterilagstiftningen. Dnr 313/200

26) $500 \text{ mkr} \times 0,8 \text{ (vinstprocent)} \times 0,4 \text{ (skattesats)} = 160 \text{ Mkr}$

27) Kontroll av karusellhandel inom momsområdet. RSV Rapport 2000:8, s.3.

länder. Man räknar med att detta skattefel ligger i storleksordningen 2-5 miljarder kronor.

För ett företag är skatten en kostnad och en strävan finns att minimera skattebelastningen. Företag som bedriver verksamhet i flera länder har ett större handlingsutrymme när det gäller att påverka var man vill att vinster av den gemensamma verksamheten redovisas och beskattas. Den interna handeln mellan besläktade företag uppskattas svara för mellan 30-50 procent av alla internationella transaktioner i världen. En metod att åstadkomma förflyttning av vinster är felaktig internprissättning, dvs. prissättning som inte är marknadsmässig, på varor och tjänster som tillhandahålls mellan företag i koncernen. Förutom genom felaktig prissättning av varor och tjänster, som teknisk rådgivning, servicehjälp, transporter och administration, förekommer vinstöverföring vid betalning av royalty och ränta.

RSV²⁸ har inte försökt bedöma hur stora belopp som undgår svensk beskattning pga. felaktig prissättning men pekar på att frågan har diskuterats livligt i Danmark och stora belopp har förekommit i debatten. Skatteministeriet i Danmark uppskattar²⁹ dock det skatteundandragande som kan påvisas till högst 5 miljarder danska kronor (DDK). Många länder har, som Danmark och till skillnad mot Sverige, detaljerade bestämmelser kring internprissättning, vilket underlättar kontroll och fastställande av beskattningsanspråk. Problem och brister i det svenska regelsystemet för internprissättning har belysts i en rapport³⁰ kring internprissättning som RSV gjorde för över tio år sedan.

9.7 Revisionsresultat som uppskattningsmetod

Endast vad kontrollen kan upptäcka

Olika transaktioner i företagsbokföringen liksom utelämnande av inkomster kan t.ex. vara ett sätt att skapa utrymme för svarta ersättningar i form av svart lön eller förmåner till anställda eller företagsägaren. Det finns således en överlappning mellan vad som ovan redovisats som svartarbete och det fusk som kan iaktas i företags

gens bokföring. Men fusk i företagsbokföring kan också generera en avkastning för företaget/företagaren som inte motsvaras av arbete.

Det hade naturligtvis varit intressant om det utifrån resultatet av de skatterevisioner som skattemyndigheterna gör hade varit möjligt att uppskatta det totala omfånget på skatteundandragandet eller i vart fall de felaktigheter som går att revidera fram. Det är av flera skäl inte möjligt idag. Det främsta skälet är att skattemyndigheternas revisionsurval i normala fall inte sker slumpmässigt utan med syfte att få så stor effektivitet i revisionsarbetet som möjligt.

En uppräknning av revisionsresultatet kan således inte användas för att uppskatta skatteundandragandet. Däremot ger en sådan uppräknning en indikation på hur effektivt skattemyndigheternas urval är när det gäller att uppdaga framreviderbara felaktigheter.

Kunskap genom slumpmässiga urval

År 1992-1995 genomförde skattemyndigheterna s.k. ÅSA-undersökningar (Årliga Statistiska Acceptansundersökningar). ÅSA-undersökningarna baserade sig på slumpmässiga urval bland olika kategorier av skattebetalare. Utöver syftet att få kunskap om skatteundandragandet var syftet att med statistiska metoder försöka ta reda på vilka skattskyldiga och vilka materiella regler som borde kontrolleras. Ett annat syfte var att få underlag för ändringar i informationsmaterial, deklarationsblanketter och i det materiella regelverket.

Självfallet kan dock slumpmässiga revisioner eller andra former av kontroller (i den mån urvalet görs utifrån skatteförvaltningens register) bara i mycket begränsad omfattning fånga in s.k. nonfilers, dvs. företag och personer som ställer sig helt vid sidan av skattesystemet. Det finns dessutom fusk som inte går att upptäcka med de metoder skattekontrollen förfogar över.

Genom de ÅSA-undersökningar som gjordes åren 1993-1995 har löntagare och de mindre företagen täckts in av slumpmässiga urval³¹.

Skattefel på 12 miljarder kronor enbart bland små företag

Undersökningarna i företagssektorn är gjorda olika år. De är också behäftade med osäkerhet. De visar emeller-

9.8 Tabell

ÅSA-undersökningar som har syftat till att beräkna skattefelet.

Taxpayer compliance investigations as to measure the volume of tax fault

År	Urval	Urvalsstorlek	Granskningsmetod
1993	Fysiska personer, allmän självdeklaration	3 000	Deklarationsgranskning
1993	Fysiska personer, särskild självdeklaration	3 000	Deklarationsgranskning
1993	Fysiska personers näringsverksamhet, blankhet N1	2 975	Skatterevision
1994	Fysiska personers näringsverksamhet, blankhet N2	2 096	Skatterevision
1995	Fämansaktiebolag inkl. ägare, lönesumma < 5 miljoner kronor	1 188	Skatterevision

28) Oroliga skattebaser. RSV Rapport 2002:2, s. 178

29) Tidskriften Skat april 2002

30) Internprissättning. RSV Rapport 1990:1

31) För en beskrivning av undersökningar och resultat hänvisas till Skattestatistisk Årsbok 2001 eller avsnitt 3.3-3.4 i RSV Rapport 1988:3 Skattefel och skattefusk.

tid om resultaten sammanläggs att skatteförvaltningen skulle kunna granska fram skatter i storleksordningen 12 miljarder kronor. Men då ingår som ovan nämnts i bolagssektorn endast bolag med en lönesumma under 5 miljoner kronor.

De största koncernerna granskas regelbundet

År 1988 inleddes en omfattande kontroll av de största företagen genom att koncernerna granskades samordnat i landet. De företag som ingår i koncernkontrollen har stor betydelse för skattesystemet. De svarar för stora delar av uppbörderna av mervärdesskatt, preliminärskatter och avgifter för anställda och många av företagen ska själva betala betydande skattebelopp. Inledningsvis omfattade verksamheten de 200 största koncernerna och dessa reviderade under åren 1988-1994. Granskningen ledde till att skattemyndigheterna beslutade om extra skatter för dessa företag uppgående till 20 miljarder kronor³². Huvuddelen av höjningarna ligger på inkomsttaxeringen. En betydande del av beloppen är dock fortfarande föremål för tvist i skattedomstolarna. En särskild uppföljning har gjorts av utfallet efter domstolsprövning och för de mål som slutligt är avgjorda har ca 75 procent av beloppet kvarstått.

Uppföljningen av verksamheten efter år 1994 har visat att beloppsmässigt står inkomstskatten för mer än 90 procent av de föreslagna ändringarna. De beloppsmässigt största höjningarna ligger inom områdena företagsöverlåtelser, utlandstransaktioner och under-skottsavdrag.

År 1995 utökades antalet koncerner så att alla koncerner med mer än 800 årsanställda omfattas av kontrollen (f.n. cirka 325 koncerner). Syftet med kontrollen av storföretagen har ändrats från att undersöka hur skattesystemet fungerar till att genomföra kontrollerna utifrån en riskanalys. Samordnade kontroller sker numera inte bara genom revision utan även genom skrivbordsgranskning.

Det finns en utvärdering av revisionerna 1996 och 1997 som ger totalt 4,2 miljarder på 77 koncerner. Utifrån den riskanalys, som från år 2002 styr kontrollernas inriktning och omfattning, är det svårt att beräkna det framgranskningsbara skattefelet i denna grupp av företag. RSV bedömer dock att det totala framgranskningsbara skattefelet i denna grupp företag överstiger 16 miljarder kronor.

9.8 RSV: s bedömning av skattefelets storlek

RSV uppskattade skattefelet 1997 till drygt 80-90 miljarder kronor

RSV gjorde år 1998 en uppskattning av skattefelets storlek³³ i anslutning till ett regeringsuppdrag till RSV att utvärdera kontrollverksamheten. Underlaget för bedöm-

ningen är bl.a. resultat från skilda undersökningar som ovan redovisats.

Verket framhöll att underlaget för en sådan bedömning är osäkert och inte dagsaktuellt. Det bör dock inte hindra att en bedömning görs. En bedömning från RSV:s sida kan föra med sig en fruktbar dialog och stimulera till en fortsatt metoddiskussion och fortsatt analys av skattefelets storlek, utbredning och orsaker. En sådan analys kan i sin tur lägga en grund för en strategi för att minska skattefelet.

RSV uppskattade att det totala skattefelet år 1997 låg i storleksordningen 80-90 miljarder kronor vilket motsvarade inemot fem procent av BNP eller nio procent av den samlade skatteuppbörderna.

Det betyder definitivt inte att dessa inkomster kan framtvingas genom en utökad granskning. Blev undanhållna inkomster beskattade skulle tjänsterna i stor utsträckning inte produceras. Det är också RSV: s uppfattning att om skattemyndigheterna fick resurser att hitta alla fel i form av felaktiga kostnader och redovisning skulle alla medvetna skatteundandraganden (fusk) bli försumbara men detta skulle inte vara en kostnads-effektiv användning av samhällets resurser. Slutsatsen av detta är i sin tur att ett visst mått av skattefel inkl. skattefusk måste accepteras i en demokrati med ett skattesystem som bygger på uppgifter som medborgarna själva lämnar. Hur stort skattefel och hur mycket skattefusk som kan tolereras är till slut en rent politisk fråga med många fler aspekter än de rent ekonomiska.

Resultat från olika undersökningsmetoder kombineras

RSV kombinerade i sin beräkning av skattefelets storlek de nationalekonomiska beräkningarna med egna kontrollresultat från främst slumpmässiga kontroller. RSV konstaterar med utgångspunkt i 9.9 Figur att de skattefel man finner vid olika undersökningsmetoder inte är exakt desamma.

Svartarbetet den viktigaste komponenten

Skatt på oredovisade inkomster uppskattades till ca 60 miljarder kronor och grundade sig på uppskattningar från nationalräkenskaperna av den svarta sektorn (se 9.11 Tabell). RSV: s uppskattning av den svarta sektorn byggde på Tengblads beräkning från år 1992 som då beräknades till 4,9 procent. Tengblad har sedermera (1998) justerat ner denna beräkning till ett intervall inom 3,0-4,5 procent av BNP, se avsnitt 9.3.5. RSV: s beräkning i den delen låg därför något över nyare beräkningar, se 9.10 Diagram.

I nationalräkenskaperna som förs av SCB beräknas den svarta sektorn i hushållssektorn – löntagarnas svarta löner och egenföretagarnas oredovisade företagsinkomster. För år 2000 beräknas den svarta sektorn i de svenska nationalräkenskaperna till drygt 4 procent av BNP.

De felaktigheter som kan upptäckas vid revision eller annan djupare kontroll beräknades till ca 40 mil-

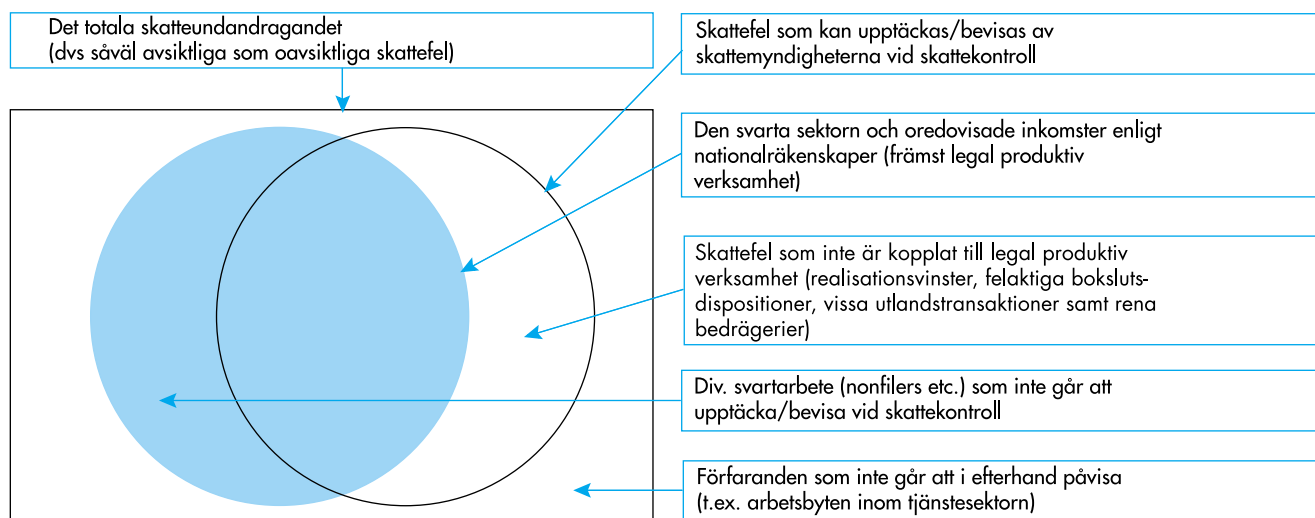
32) Slutrapport 96-02-08 Samordnad planmässig revision 1988-1994, dnr 705-96/515.5.

33) Skattefel och skattefusk. En utvärdering av kontrollverksamheten 1992-1997. RSV Rapport 1998:3, s. 47 ff.

9.9 Figur

Principskiss över skatteundandragandets förhållande till nationalekonomiska beräkningar av svart sektor/oredovisade inkomster och skattefel som kan upptäckas/bevisas vid skattekontroll. (Anm. Storleken på cirkelytorna är godtyckligt valda)

Figure based on principle: The total volume of income untaxed (both intentional evasion and unintentional tax errors). Circles show tax errors that it is possible for the tax authorities to detect and prove by compliance control on the one hand and, on the other hand, what is measured as the black economy according to the national accounts (primarily legal productive activities). The figure shows the types of transactions that are measured by each method. (Note. Sizes of circles are random.)

jarder kronor. Uppskattningen bygger i den delen i allt väsentligt på tidigare genomförda noggranna kontroller av ett helt slumpmässigt urval där resultaten uppräknats till nationell nivå. När det gäller de allra största koncernerna har dessa totalgranskats inom ramen för samordnad planmässig revision och är alltså ett genomsnittsvärde på en granskningsperiod om tio år.

Den del av skattefelet som kan kontrolleras fram och den del som läcker ut i form av oredovisade inkomster eller andra oredovisade förmåner till fysiska personer kommer därmed att ingå i underlaget för de nationalekonomiska beräkningarna av den svarta sektorn. Korrigeringsposten avser detta förhållande samt periodiseringsfel.

Det bör avslutningsvis noteras att kalkylen inte täcker in alla skatter, alla skattskyldiga eller rena bedrägerier mot skatteförvaltningen t.ex. avseende moms. Kalkylen inkluderar heller inte sådana fall där den skattskyldige deklarerar men smiter från skattebetalningen genom att göra sina tillgångar oåtkomliga för skatteindrivning.

RSV: s uppdaterade beräkning för år 2000

Samhällsekonomin växer och nya data kommer fram som kan komplettera bilden. År 2000 uppdaterades beräkningen, jfr 9.11 Tabell. I den uppdaterade beräkningen har den svarta sektorn en storlek som redovisades i nationalräkenskaperna. Vad som därutöver ändrats är att BNP har ökat och därtill finns ett något bättre underlag för att uppskatta skattefelet på kapital placerat utomlands som undergår beskattning.

Innebörden av kalkylen är att skatteförvaltningen med nuvarande granskningsmetoder potentiellt kan upptäcka mindre än 50 procent av det totala skattefelet.³⁴

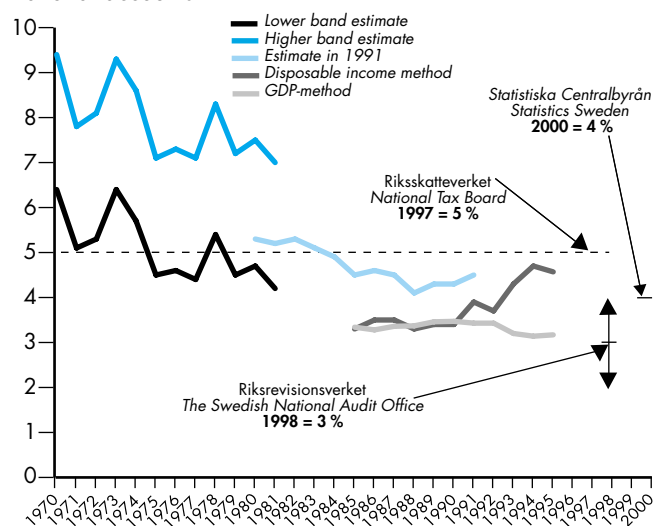
Skattefelet har i den nya kalkylen bestämts till knappt

90 miljarder kronor år 2000. Skattefelet uppgår enligt den nu justerade kalkylen till drygt 4 procent av BNP och cirka 8 procent av skatteinkomsterna. Detta är något lägre än i beräkningen 1997 trots att denna inte explicit beaktade kapitalplaceringarna utomlands. En stor del av skattefelet härrör nämligen från uppskattningar av den svarta sektorn som RSV, grundat på tidigare uppskattningar, bedömde ligga på 5 procent. Värdet har emellertid enligt nationalräkenskaperna under senare år legat på 4-4,5 procent av BNP. Då osäkerhet råder om storleken på den svarta sektorn enligt nationalrä-

9.10 Diagram

Uppskattningar av den svarta sektorn av RRV och RSV baserade på resultat från nationalräkenskaperna m.m.

Estimates of the black sector in Sweden based on the national accounts

Källor: RSV, RRV och SCB

9.11 Tabell

Schematiska kalkyler av skattefelets storlek år 1997 och en uppdaterad beräkning för år 2000, mdkr

Schematic calculation of the total amount of tax errors 1997 and an updated calculation for 2000, BSEK

	Riksskatte- verket år 1997 National Tax Board year 1997	Ändrad beräkning för år 2000 Updated calculation year 2000	Andel år 2000 av totalt skattefel Share of total tax error in year 2000
Skattefel (Tax faults)	mdkr (BSEK)		
Skatt som belöper på svart arbete och oredovisade företagarinkomster - inkomstskatt, moms och arbetsgivaravgifter (Tax on undeclared income in the black sector - income tax, VAT and social security contributions)	60,4	56,0	64%
Skatt på utländska kapitalinvesteringar (Tax on capital investments abroad)	?	7,5	9%
Revisionsresultat - företrädesvis felaktiga kostnader och felaktig redovisning (Audit results - primarily non-deductible costs and different forms of wrong accounts and wrong tax calculation)			
Slumpmässiga kontroller av löntagare och företag utanför de största företagskoncernerna (Random audits of ordinary tax payers and companies except the biggest groups of companies)	20,8	25,3	
Samordnad kontroll av alla de största koncernerna (Coordinated audits of the biggest groups of companies)	20,0	16,0	
Avgår: Korrigeringar av skattefelet, dubbelräkning (Less: Correction of tax error, double calculation)	-20,4	-20,7	
Skattefel exkl. svartarbete och utländska kapitalinvesteringar (Tax error excl. black sector income and capital investments abroad)	20,4	20,7	23%
Punktskatter på sprit, tobak, olja etc. (Special sales taxes on alcohol, tobacco, oil etc)	3,0	3,4	4%
Mervärdesskatt förlorad genom elektronisk handel via Internet (Loss of VAT through electronic trade on Internet)	..	0,5	0,6%
Rena bedrägerier mot skatteförvaltningen t.ex. avseende återbetalning av mervärdesskatt (Plain fraud against the tax administration e.g. claiming VAT repayments)	
Det totala skattefelet i Mdkr (The total tax error in BSEK)	83,8	88,0	100%
Skattefelets andel av BNP(1997:1 800 Mdkr och 2000:2083 Mdkr) (The total tax error as a percentage of GDP, (1 800 BSEK in 1997 and 2 083 BSEK in 1999))	4,7%	4,2%	
Skattefelets andel av den offentliga sektorns skatteinkomster (1997: 950 Mdkr och 2000:1 083 Mdkr) (The total tax error as a percentage of taxes in the public sector (950 BSEK in 1997 and 1 100 in 2000))	8,8%	8,0%	

Källa: RRV Rapport 1998:3

kenskaperna har RSV för år 2000 valt att ändra tidigare antagande.³⁵

Skattefel med internationella kopplingar 20-35 miljarder kronor

RSV har för Skattebasutredningens räkning gjort³⁶ en bedömning av skattefel med internationella kopplingar. Man bedömer att skattefelet med internationell anknytning ligger i storleksordningen 20-35 miljarder kronor och med den sammansättning som framgår av 9.12 Tabell.

I rapporten bedömer RSV att den låga skattningen av det internationellt anknutna felet uppgående till 20 miljarder kronor är förenlig med det tidigare angivna totala

9.12 Tabell

Uppskattning av skattefel med internationella kopplingar, mdkr

Assessment of the amount of tax errors in cross border transactions, BSEK

Punktskatter (Excise duties)	2-4 mdkr
Mervärdesskatt (VAT)	5-10 mdkr
Skatt på kapital (inkl. arvs- och gåvoskatt) (Tax on capital abroad (inheritance and gift tax incl.))	minst 8 mdkr
Paradistransaktioner med någon typ av företagskoppling (Tax heaven transactions)	2-5 mdkr?
Övrigt (internprissättning, elektronisk handel, socialavgifter m.m.) (Other (transfer pricing, electronic trading, social security contributions))	?
Totalt (Total)	20 - 35 mdkr

Källa: RSV Rapport 2002:2, s. 32

35) Se årsbokens kapitel 2: "Den offentliga sektorn enligt nationalräkenskaperna".

36) Oroliga skatebaser. RSV Rapport 2002:2 s.31.

skattefelet upp till cirka 90 miljarder kronor. Med den högre skattningen, 35 miljarder kronor, skulle även det totala skattefelet behöva räknas upp.

Sammantaget torde skattefelet i Sverige ligga i storleksordningen 100 miljarder kronor.

9.9 Skattefusket utbredning

Skattefusket omfattning är inte bara en volymfråga. Väl så viktiga aspekter är utbredningen – hur många – som fuskar och skattefusket orsaker och effekter.

9.9.1 Löntagares deklarationsfusk

En omdiskuterad fråga är i vilken utsträckning vanliga löntagare fuskar med sina deklarationsavdrag för att skattekontrollen och sanktionerna är bristfälliga. Fusk på mindre belopp drabbas inte av skattetillägg ens om fusket skett avsiktligt. Och genom att inte svara på myndighetens frågor kan myndigheterna ofta inte påvisa oriktig uppgift och påföra skattetillägg.

RSV har studerat de skattskyldigas beteende när det gäller avdraget övriga kostnader under inkomst av tjänst.³⁷ Det är ett avdrag som yrkades av 550 000 personer vid 1999 års taxering. Den skattskyldige kan yrka avdraget med endast ett belopp – specifikation krävs inte – och vid deklarationen ska medges avdrag för avdragsgilla utgifter reducerade med 1 000 kr. Det är inte möjligt att hinna kontrollera alla avdrag under taxeringsperioden. Statsfinansiellt är avdraget litet då det uppgår till ca 3 miljarder kronor. Baserat på flera fristående totalundersökningar påvisade utredningen att de skattskyldiga gör fel i yrkade avdrag oftare än i fyra fall av fem och att skattefelet uppgår till minst 52% av det totalt yrkade avdraget för övriga kostnader. Den undanhållna skatten beräknades till cirka 600 miljoner kronor. Många av felen beror på okunnighet men intervjuer med deklarationsgranskarna gav vid handen att de skattskyldiga i ökande utsträckning chansar och försöker få igenom oberättigade avdrag.

9.9.2 Mer utbrett fusk i vissa branscher

Byggbranschen på nytt i fokus

Problemet med svart eller grå arbetskraft inom entreprenadbranscherna har diskuterats i ett flertal utredningar t.ex. i Ansvar för skatt vid entreprenad m.m. (DS Fi 1976:4), Den grå arbetskraften och skattekontrollen (DS B 1980:10) samt i Branschsaneringsutredningen (SOU 1997:111). Utredningarna har föreslagit ett utökat ansvar för beställare eller ändring av uppboordssystemet så att skatteavdrag ska göras.

RSV har gjort en delutvärdering³⁸ av ett projekt som handlat om kontroll av svart arbetskraft inom byggbranschen. De svarta lönerna uppskattades till mellan

2,5-3,0 miljarder kronor årligen utifrån pågående utredningar och identifierade ”härvor”. En mycket stor del av den organiserade handeln med svart arbetskraft har troligen inte kunnat identifieras i projektet. Trots omfattande arbetsinsatser av skattemyndigheter och Ekobrottsmyndigheten i de utredda fallen har SKM endast lyckats säkra knappt två procent av undanhållna skatter.

RSV konstaterar att omfattningen har medfört att konkurrensen helt satts ur spel. Det är omöjligt för en seriös företagare att konkurrera med de företag som valt att avlöna delar av sin personal med svart lön. Genom att företeelsen organiserad handel med svart arbetskraft har växt så kraftigt, har branschen dragit till sig även annan typ av grovt kriminella personer. Dessa agerar som företrädare och målvakter i de företag som fakturerar den svarta arbetskraften. Det bedöms inte som realistiskt att tro att vare sig myndigheternas kontroll- och informationsinsatser eller den självsanering som pågår inom branschen är tillräckliga åtgärder för att komma till rätta med skattefusket i byggbranschen. RSV föreslår därför (RSV rapport 2002:6) att det införs en skyldighet för näringsdrivande uppdragsgivare som betalar ut ersättning för en byggtjänst, att göra ett s.k. entreprenadavdrag. En stor del av skatteundandragandet i samband med svart arbetskraft avser moms. För underentreprenörer från andra EU-länder som tar uppdrag i Sverige gäller att inte behöver fakturera moms. RSV föreslår att detta system, s.k. omvänd skattskyldighet, blir obligatoriskt för alla företagare i branschen.

Branschsaneringsutredningen

I Branschsaneringsutredningen (SOU 1997:111) konstaterades att i kontantbranscher, där kunderna är enskilda konsumenter, som inte efterfrågar kvitton och där tjänsteinnehållet är stort, som t.ex. i fråga om frisörtjänster, finns stora möjligheter att undanhålla inkomster från beskattning. Om företaget dessutom befinner sig i en bransch med överetablering och hård konkurrens har den moraliska ribban lättare att sänkas för att klara företaget och försörjningen. Enligt Branschsaneringsutredningen finns dessa problem väl dokumenterade i taxi-, frisör- och restaurangbranscherna.

Ett mått på utbredningen av skattefusket i vissa branscher kan vara i vilken utsträckning företagarna i olika branscher uppger sig känna andra företagare som skattefuskar.

I 9.13 Tabell har medtagits branscher med de högsta och lägsta medelvärdena. Företag på landsorten uppger i något större utsträckning att de känner fuskskande företagare, vilket kan vara en förklaring till resultaten för branschen jordbruk etc. trots att andelen som inte svarar är hög. Företagen i hotell och restaurang samt byggnadsverksamhet uppvisar högst medelvärden.

9.9.3 Utbudet av svartarbete

I en undersökning av Laurin (genomförd kring årsskif-

37) Om gratislotter och preventiv effekt. En utvärdering baserad på de skattskyldigas avdrag för övriga kostnader under inkomst av tjänst och skattemyndigheternas kontroll av detta avdrag. RSV Rapport 2001:1

38) RSV Rapport 2001:9 36) Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och skattemyndigheternas kontroll. RSV Rapport 2000:3 sid. 45.

9.13 Tabell

Jag känner personligen företagare som skattefuskar, jämförelse mellan olika branscher år 2002

I personally know businessman who evades tax, a comparison between different trades in 2002

Undersökning år 2002 Survey in 2002	Total	Hotell & rest Hotels, restau- rants	Byggn. verks. Construction	Jordbr Skogsbr Fiske Agriculture, forestry, fishing	Fastighet Data Företagstjänster Real estate, Data, Business services	Tillverkn & framställn. Mining, manufacturing
Instämmer (5+4) (Agree)	17	24	21	22+	16	12
Varken/eller (3) (Neither/nor)	10	27+	19+	4-	9	6
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	40	19	25-	32-	51+	59+
Medelvärde (Mean value)	2,4	3,1	2,9	2,7	2,1	2,0
Vet ej/ej svar (Don't know/no answer)	33	30	36	42+	24-	23-

Källa: RSV Rapport 2002:12, tabell 44

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

tet 1981/1982) har frågan ställts om intervjupersonen arbetat svart under de senaste 12 månaderna.³⁹ Av den vuxna befolkningen (17-75 år) svarade 12 procent ja. Vad som avses med svartarbete har varit upp till den enskilda personens egen tolkning. Av Laurins undersökning framgår också att 16 procent under den senaste tvåårsperioden inte uppgivit alla inkomster till skattemyndigheterna. De personer som är särskilt aktiva som skattefuskar är yngre män, studerande, egenföretagare och facklärd arbetare i varuproduktion och byggbranschen. De arbetslösa förefaller inte skattefuska i högre utsträckning än genomsnittet.

Omfattningen av de arbetslösas svartarbete är en omdiskuterad fråga. Danska, norska, finska och holländska undersökningar pekar inte på att arbetslösa svartarbetar i högre grad än andra grupper, tvärtom. Undersökningarna visar att svartarbetet i första hand har karaktär av utfyllnad för den som också arbetar vitt och så att säga har en fot inne på arbetsmarknaden.

Svartarbetet undersökt av RRV 1998

Statistiska Centralbyrån gjorde en intervjuundersökning på Riksrevisionsverkets (RRV) uppdrag vid årsskiftet 1997/98.⁴⁰ RRV konstaterar att åtminstone 11-14 procent av det svenska folket utfört svart arbete under år 1997, att männen i dubbelt så stor utsträckning som kvinnor utfört svart arbete och att företagare och studenter är vanligast förekommande bland aktörerna på den svarta arbetsmarknaden. Mycket tyder på att arbetslösa är underrepresenterade på den svarta arbetsmarknaden. De som arbetar svart upplever i väsentligt mindre utsträckning risken för upptäckt som stor jämfört med dem som inte arbetar svart. Acceptansen när det gäller svart arbete är relativt stor. Närmare hälften av befolkningen kan tänka sig att arbeta svart. Byten, väntjänster och enstaka arbeten uppfattas sällan som moraliskt fel medan tveksamheten är större när det gäller svart arbete som utförs i organiserad form, sker kontinuerligt och/eller i omfattande utsträckning.

Svartarbete i andra länder

I Sverige, Danmark och Holland har försök gjorts att mäta sambanden mellan skatterna och svartarbetet. Det har inte i något av länderna kunnat påvisas att folk med högre marginalskatter skulle ha större benägenhet att utföra svartarbete.

I samma länder har undersökts sambandet mellan svartarbete och hur folk uppfattar risken för upptäckt. Resultatet är likartat för alla tre länderna. Om risken för upptäckt uppfattas som låg är sannolikheten för att en person ska utföra svartarbete högre.

Av intervjuundersökningarna som gjorts av Laurin och Wahlund framgår också att ju mindre man uppfattar risken att bli upptäckt desto större är sannolikheten att man själv fuskar.⁴¹ En annan iakttagelse är också att

9.14 Tabell

Procentuell andel av företag i olika branscher som "instämmer helt" i ett påstående om utsatthet för konkurrens från företag i branschen som skattefuskar
Percentage of companies in different trades that "agree entirely" on a statement concerning competition from companies in the sector that evaded tax

Andel som "instämmer helt" i påståendet Proportion that "agree entirely" in the statement	Vårt företag är i stor utsträckning utsatt för konkurrens från företag inom branschen som skattefuskar Our company is to a great extent exposed to competition from companies in the sector which evaded tax.
Samtliga företag i landet (All companies)	16%
Byggnadsverksamhet (Construction)	37%
Restaurang (Restaurants)	38%
Taxi (Cabs)	31%
Åkeri (Haulage contractors)	43%
Städ (Cleaning)	54%
Frisör (Hair dressers)	64%

Källa: RSV Rapport 1998:1

39) Jfr Laurin, U. På heder och samvete. Skattefusketts orsaker och utbredning. Norstedts 1986

40) Svart arbete 3. Struktur. RRV 1998:29, s. 14ff.

41) Wahlund, R., Skatter och ekonomiska beteenden. Stockholm, 1991.

9.15 Tabell

Påstående: Jag har någon gång under det senaste året anlitat någon "svart" för att utföra arbete åt mig, procent

Statement: I have at least once during the last year hired somebody to do illicit work on my behalf, percent

Allmänheten	Alla svarande 1998	Alla svarande 2001	Man	Kvinna	Ålder 35-44 år	Egenföretagare	Månadsinkomst, tkr Monthly income, KSEK				Bor i villa	Bor i hyresrätt
Public survey	All respondents 1998	All respondents 2001	Man	Woman	Age 35-44 years	Self employed	<10	10-20	20-30	> 30	Lives in a one-family house	Lives in a housing flat
Instämmer (5+4) (Agree)	10	8	11+	6-	12+	16+	6	7	10	23+	11+	3-
Varken/eller (3) (Neither/nor)	2	2	2	2	3	3	1	3	1	5	2	1
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	83	81	74-	84+	79	73-	80	82	84	70-	76-	89+
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	5	9	10	8	6	9	14+	8	5	2	8	7
Medelvärde (Mean value)	1,4	1,4	1,5+	1,3-	1,6+	1,8+	1,3	1,4	1,5	2,1+	1,6+	1,2-

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.**Källa:** RSV Rapport 1999:1 och 2001:4

ju mindre negativ man är mot skattefuskar desto större är sannolikheten att man själv fuskar. De nu nämnda iakttagelserna bekräftas av en undersökning RSV gjort.⁴²

I den allmänna debatten brukar företag i vissa branscher förknippas med fusk. I företagsundersökningen år 2002 var det 20 procent av företagen som instämde i påståendet att de i stor utsträckning är utsatta för konkurrens från företag i branschen som skattefuskar. Här utmärker sig företag inom hotell – och restaurangbranschen, transportnäringen och byggbranschen. Det är en ökning med 3 procent från den förra företagsundersökningen år 1999. I en ännu tidigare undersökning år 1997 instämde 16 procent. Det mesta tyder alltså på att skattekonkurrensen ökar.

Undersökningen år 1997 hade ett stort urval som medger en uppdelning på branscher som innehåller färre företag. I 9.14 Tabell redovisas de branscher i undersökningen år 1997 som uppvisar de högsta värdena.

Svaren från företagen själva stämmer väl överens med de branscher som nämns i debatten om skattefuskar. Utöver vad som framgår av tabellen gäller att "skattekonkurrens" är vanligare bland små företag än bland stora. Särskilt stark upplevs skattekonkurrensen vara bland företag i storleksordningen 5-49 anställda.⁴³

9.9.4 Efterfrågan på svartarbete

För att svartarbete ska kunna uppkomma krävs både personer som utför svartarbete och de som efterfrågar det. Det finns anledning att anta att det finns skillnader mellan olika grupper i dessa hänseenden. Vilka efterfrågar svartarbete?

Höginkomsttagare efterfrågar svartarbete

Sannolikheten för att en person köper svartarbete ökar

9.16 Tabell

Påstående: Det förekommer i vår bransch att anställda begär "svart lön", dvs. att uppgift om ersättningen inte lämna till skattemyndigheterna

Statement: It occurs in our trade that employees request their salary payment "black", i.e. that no information is forwarded to the tax administration

Företagen år 2002 Companies in 2002	Total	Hotell & rest Hotels, restaurants	Transporter Transport	Byggn. verks. Construc- tion	Jordbr Skogsbr Fiske Agriculture, forestry, fishing	Utbildn. Hälsovård m.m. Education, health etc.	Fastighet Data Företags- tjänster Real estate, Data, Business services	Tillverkn & framställn. Mining, manufac- turing
Instämmer (5+4) (Agree)	11	45+	21+	17+	9	13	9	8
Varken/eller (3) (Neither/nor)	7	8	15+	10	8	1-	5	5
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	53	24-	32-	48	47-	68+	59+	64+
Medelvärde (Mean value)	1,9	3,4	2,8	2,3	2,0	1,7	1,7	1,5
Vet ej/ej svar (Don't know/no answer)	29	56	31	25	37+	17-	27	23

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.**Källa:** Källa: RSV Rapport 2002:12, tabell 46

42) Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. RSV Rapport 1999:1

43) Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och skattemyndigheternas kontroll. RSV Rapport 2000:3 sid. 45.

med utbildnings- och inkomstnivå. På köparsidan förefaller det således finnas ett samband mellan inkomstnivå och svartköp – medan när det gäller att utföra svartarbete inte har gått att påvisa en högre sannolikhet vid högre marginalskatter, se 9.15 Tabell.

Vi kan notera att män, personer i åldersgruppen 35-44 år, egenföretagare, villaägare och framför allt höginkomsttagare efterfrågar svartarbete. Man kan uttrycka det så att höginkomsttagare köper fritid genom att köpa svararbete och låginkomsttagare uppoffrar sin fritid för att öka sin inkomst genom att utföra det svarta arbetet. Andelen låginkomsttagare som år 2001 instämde i påståendet "Jag har själv arbetat svart under det senaste året" var nämligen dubbelt så hög bland personer i lägsta inkomstklassen jämfört med den högsta inkomstklassen.⁴⁴

Företagen skulle i 2002 års företagsundersökning ta ställning till påståendet i 9.16 Tabell.

Man kan anta att de anställda begär svart lön i den utsträckning de förväntar sig att de är möjligt att få ut lönen svart i den aktuella branschen.⁴⁵ Om vi ser till andelen som instämmer i påståendet ligger värdena högt inom hotell & restaurang, transporter och byggnadsverksamhet.

Skiljelinjerna går inte bara efter branscher. I företagsformen enskild firma instämmer man i signifikant högre utsträckning jämfört med alla svarande i påståendet att de anställda begär att ersättningen ska betalas ut svart.

Oftast sätts fokus i diskussion kring svartarbete på den som utför svartarbetet. Samhällets lagstiftning har varit inriktad på att stävja utbudet⁴⁶ – inte efterfrågan på svart arbete. För att utröna allmänhetens inställning till köparens moraliska roll har i RSV:s intervjuundersökningar ställts frågor om en privatpersons köp av svart arbete borde betraktas som brottsligt.

Även om den som synar lagparagraferna i detalj kan ha invändningar mot huruvida frågorna är korrekt formulerade visar svaren att det inte finns någon majoritet bland befolkningen för att kriminalisera köp av svart-

arbete. Bland höginkomsttagarna är det signifikant fler (48 procent) som inte instämmer i påståendet i 9.17 Tabell. Inställningen är i stort densamma i storstad som landsbygd och mellan anställda och egenföretagare. Om en sådan ändring i lagstiftningen skulle rycka undan en del av efterfrågan från egenföretagargruppen kan det kanske förvåna att egenföretagarna är så pass positiva till att göra svartköp brottsliga. Å andra sidan kan det vara så att egenföretagarna ser att det skulle stärka underlaget för vit efterfrågan och att många hellre egentligen vill arbeta vitt.

9.10 Skattefusket orsaker

Från flera undersökningar vet vi således att fusket är tämligen utbrett. Många känner skattefuskar och anlitat andra för svartarbete. Vad är det som gör att vissa personer blir skattefuskar och inte andra? Om det vet man väldigt lite. Men förståelsen av vad som gör en person till skattefuskar ekobrottsling är avgörande för att samhället ska göra rätt insatser för att förhindra brottsligheten.

Strukturella och individrelaterade faktorer

I den tidigare refererade studien av RRV har också orsakerna till svartarbete tagits upp. RRV indelar faktorerna i strukturella och individrelaterade. Som strukturella faktorer nämns social kontroll, institutionella förhållanden, utbud och efterfrågan på arbetskraft i den vita ekonomin samt politiska och kulturella faktorer. Individrelaterade faktorer kan exempelvis utgöras av normer/värderingar, kontakter, kompetens, tillgång till produktionsfaktorer, mentalt avstånd till de styrande samt önskan om en positiv inkomsteffekt. När det gäller inkomsteffekten urskiljer RRV såväl privatekonomiska skäl som en önskan att kompensera sig av rättviseskäl.

När det gäller de strukturella faktorerna framhåller RRV särskilt den sociala kontrollen och regelsystemens

9.17 Tabell

Allmänhetens uppfattning om privatpersoners köp av svartarbete borde vara straffbart, procent

Public opinion on the issue: Should the buying of illicit work by private persons be a criminal act? percent

Påstående: Det är rimligt att man också straffar den som anlitar någon för ett svartarbete t.ex. ett jobb på sommarstugan Statement: It is reasonable that the person, who buys illicit work, e.g. work on the summerhouse, should also be punished.	2001	Fråga: Det är för närvarande ett brott att jobba "svart". Tycker du att även den bör straffas som kommer överens med någon om ett jobb (t.ex. på sommarstugan) skall utföras "svart" dvs. utan kvitto Question: At present, it is illegal to do "black work". Do you agree in that the person who buys the "black work", e.g. work on the summerhouse, should be punished too?	1995
Instämmer (5+4) (Agree)	27	Ja, absolut (Yes, absolutely)	21
Varken/eller (3) (Neither/nor)	16	Ja, kanske (Yes, maybe)	19
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	38	Nej, knappast (No, scarcely)	30
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	19	Nej, absolut inte (No, absolutely not)	17
Medelvärde (Mean value)	2,8	Vet ej (Don't know)	13
Medelv. egenföretagare (Mean value self employed)	2,7	Summa (Total)	100

Källor: RSV Rapport 2001:4 resp. 1997:5

44) RSV Rapport 2001:4, grundtabell 2, sid. 10

45) Markeringarna vid dessa medelvärden anger att avvikelserna mot totalsiffran är statistiskt säkerställda.

46) Endast när det gäller sexuella tjänster och narkotika är efterfrågan/innehav kriminaliserat.

9.18 Tabell

Fråga: "Varför tror du att folk arbetar svart i Sverige?"

Question: "Why do people in Sweden do illicit work?"

1	För att slippa skatt / För att få mer pengar över (<i>To escape taxes/ to keep more money</i>)	76,6%
2	För att slippa byråkrati / Tycker att staten och myndigheterna lägger sig i för mycket / Vill ha mer frihet (<i>To escape bureaucracy/ the state and the authorities interfere too much/ want more freedom</i>)	3,3%
3	Har inget val / Finns inga andra jobb (<i>Have no choice/ no other jobs</i>)	10,6%
4	För att undvika höjning av avgifter, t.ex. dagisavgift, underhållsbidrag etc (<i>To avoid raising means tested charges</i>)	0,9%
5	För att undvika sänkning av bidrag t.ex. socialbidrag, a-kassa, studiemedel, bostadsbidrag etc. (<i>To avoid reduction of means tested benefits</i>)	2,4%
6	Ser det som en utmaning att gäckta myndigheterna / Vill testa om man klarar sig (<i>A challenge/ test if you can do it</i>)	0,4%
7	Annan orsak (<i>Other reason</i>)	2,3%
8	Vet ej / Vill ej svara (<i>Don't know/ don't want to answer</i>)	3,5%

Källa: RRV/SCB 1998

marginaleffekter. Med social kontroll avser RRV i vilken utsträckning befolkningen eller "omgivningen", inom ett visst geografiskt område har kännedom om vilka faktiska omständigheter som råder i den enskildes liv. RRV menar att den sociala kontrollen verkar både återhållande och pådrivande för deltagandet på den svarta arbetsmarknaden. Mekanismerna utgörs av risk för upptäckt och tillgång på kontaktnät. RRV fann att många som arbetar svart motiveras sitt deltagande med att de gör detta för att kompensera sig för effekter av regler som uppfattas som orättvisa.

När det gäller de individrelaterade faktorerna tar RRV särskilt upp det mentala avståndet mellan individen och de styrande samt upptäcktsrisken. Många respondenter menar att alla de s.k. affärer som avslöjats under de senaste åren starkt negativt påverkat individens skattemoral.

RRV har ställt frågor om orsaken till svartarbete under år 1998 med fasta svarsalternativ se 9.19 Tabell. RRV har endast en individrelaterad faktor och den är kopplad till upptäcktsrisken vid skattekontroll (svarsalternativ 6). I övrigt är det fråga om strukturella faktorer och tre av

dem (svarsalternativ 1, 4 och 5) är av ekonomisk art.

Av de svarande anger 80 procent ekonomiska drivkrafter. Svartarbete motiveras i mycket begränsad utsträckning av viljan att gäckta myndigheterna eller slippa byråkrati. Det är dock att märka att de svarande skulle ange en "huvudorsak".

RSV har i sin undersökning till allmänheten år 2001 i sin undersökning ställt upp ett antal positivt formulerade påståenden och de svarande har fått ange i vilken utsträckning man instämmer i att är grunden (orsaken) till att man fuskar med skatten för egen del. Både frågor och resultatet är ganska annorlunda.

I 9.19 Tabell har de olika svarsalternativen rangordnats efter medelvärden. För de två orsaker som ligger överst i tabellen instämde bortåt två tredjedelar av de svarande. Notera också för dessa två frågor den låga andel som inte instämde. Att två tredjedelar av de svarande uppfattar skatternas storlek som främsta orsak till skattefusket torde väl överensstämma med vedertagen uppfattning och även tidigare undersökningar. Mer anmärkningsvärt är att många som orsak till skattefusk anför att personer

9.19 Tabell

Fråga: Varför finns det skattefusk? Svar rangordnade efter medelvärde, år 2001, procent

Question: What is the reason for tax fraud? Answers ranked after ascending mean value 2001, percent

Undersökning allmänheten år 2001 Public survey in 2001		Instämmer Agree	Instämmer inte Do not agree	Vet ej/ej svar Don't know/no answer	Medelvärde Mean
Orsaken till att man fuskar med skatten för egen vinning är att: The reason for tax fraud is:					
1	Skatterna är för höga. (<i>The taxes are too high</i>)	67	10	11	4,1
2	Personer i ledande ställning bryter mot samhällets normer (<i>Persons in high positions do not follow the norms in the society</i>)	63	9	16	4,1
3	Solidariteten i samhället är låg. (<i>The solidarity in the society is low</i>)	51	13	16	3,7
4	Man spekulerar - man vill "testa" om ett avdrag "går igenom" (<i>Taxpayer speculation - taxpayers test if income tax expenses - will be corrected or not</i>)	42	14	27	3,6
5	Annat (<i>Other reasons</i>)	12	5	77	3,5
6	Sanktionerna/straffen är otillräckliga (<i>Sanctions/punishments are inefficient</i>)	36	17	32	3,5
7	Skatterna går till "fel" saker. (<i>The tax income is wrongly spent</i>)	45	23	13	3,4
8	Upptäcktsrisken är låg. (<i>The possibility of being caught is low</i>)	34	17	27	3,3
9	Skattereglerna är krångliga. (<i>The tax rules are complicated</i>)	34	27	17	3,1
10	Man tror att "alla andra" fuskar (<i>People believe that "everybody else" is cheating</i>)	31	25	24	3,1

Källa: RSV Rapport 2001:4

i ledande ställning bryter mot samhällets normer och att solidariteten i samhället är låg. I RRV: s undersökning fick svarsalternativet att ”gäcka myndigheterna” mycket få svarande. I den här undersökningen är det helt klart att många ser som förklaring till skattefusket både den låga uppträcktsrisken och de otillräckliga sanktionerna (svarsalternativen 4, 6 och 8).

En sammanfattande slutsats kan vara att en majoritet av de svarande anger som orsak den ekonomiska drivkraften – skatterna är för höga men att skattefusk bara i begränsad utsträckning motiveras av krångliga skattelagar. Det bör dock uppmärksammas att egenföretagare och de med reavinst i högre utsträckning än andra förklarar att skattefusket beror på denna faktor (medelvärde=3,6).

Är det yttre eller inre faktorer som orsakar brott?

Det är givet att utan skatter inget skattefusk eller ekonomisk brottslighet. Att skatternas nivå skulle vara en primär orsak till ekonomisk brottslighet kan dock starkt ifrågasättas. Trots att USA är ett lågskatteländ så begås ändå skattebrott, och man antar att det knappast begås mindre idag än tidigare. I USA har ekobrottsforskning i vid mening bedrivits i decennier. Men amerikanerna har, trots detta faktum, aldrig angett att grundorsaken till att vissa amerikanska företag och företagare begår ekobrott skulle bero på skatterna. Skulle inte skatterna ha funnits hade de helt enkelt inriktat sin brottsliga verksamhet på någonting annat.

Alalehto har i en studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen testat vad han kallar ”korsstryckshypotesen” som handlar just om det är fråga om externa faktorer (som skatter) eller individrelaterade faktorer.⁴⁷ Externa faktorer får i Alalehtos studie bara ett marginellt stöd. Det är i stället fråga om individrelaterade faktorer.

I sin studie har Alalehto testat några sociologiska hypoteser på ett urval av personer i restaurangbranschen som intervjuats.

Alalehto menar att hans studie visar att orsaken till att personer i restaurangbranschen begår ekobrott inte är ren och skär girighet. Då hade beteendet kunnat förklaras med en ekonomisk modell, möjligen kompletterad med en psykologisk teori om neurotisk störning. Det hade varit en förklaring som hade passat som hand i handske för just ekobrott som ett säreget brottsfenomen.

Alalehtos tolkning visar i stället på krögarens vaktslående av sin rollidentitet som den springande punkten bakom krögarens ekobrottsutövande. Utformandet av den potentiella brottskulturen är ett utslag av den speciella branschkulturen och det val av livsstil som krögarskapet innebär, dvs. man är inte bara krögare till yrket utan också som person. Vaktslåendet av krögaridentiteten är central. Alalehto menar att både den brottsutövande och den icke-brottsutövande krögaren är inlemmade i samhällets övergripande ”tävlingskultur”, att individuellt lyckas och bli framgångsrik. Skillnaden i brottsaktivitet förklaras individuellt, av att den brottsutövande krögaren är frustrerad eller missnöjd över den

låga ekonomiska och sociala status han upplever sig ha gentemot den grupp han jämför sig med, medan den icke-brottsutövande krögaren inte är det.

I restaurangbranschen är konkurrensen på många orter hård och skattefusket utbredd. Urvalet i den ovan refererade studien är hämtat från de krogöta orterna Stockholm, Göteborg och Malmö. En intressant fråga är om Alalehtos slutsatser är generellt giltiga för alla personer i branschen, andra konkurrensutsatta branscher eller alla företagare.

9.11 Skattefusketts effekter

Undandragna skatter eller andra effekter

I debatten fokuseras ofta på de skatteintäkter som antas gå förlorade genom skattefusk. Forskarna är emellertid inte helt ense om i vilken utsträckning samhället i slutändan förlorar några skatteintäkter – i varje fall inte när det gäller vissa former av skattefusk t.ex. svartarbete. Om de inkomster en person förtjänar genom svartarbete konsumeras inom landet i form av varor och tjänster leder detta i sin tur till inkomster hos andra personer som ger upphov till nya skatteintäkter. Detta gäller särskilt om det arbete som utförts svart över huvudet taget inte skulle ha utförts, om det skulle ha beskattats på vanligt sätt, och om personen inte skulle haft annan sysselsättning. I det sistnämnda fallet leder svartarbetet till högre produktion och i en del fall till också till välfärdsvinster.

Annorlunda är det exempelvis med kapital som flyttas utomlands och genererar avkastning där och som inte alls konsumeras eller konsumeras utomlands. Återvänder kapitalet, som riskkapital i form av kapitaltillskott eller lån till svenska företag, är skadeverkan mindre än om det investeras utomlands.

Skattefusk har också betydelse för hur skattebördan fördelas. Vid svartarbete antas priset på varan eller tjänsten vara lägre än om den beskattats. Köpare och säljare ”får det bättre” genom att de på något sätt delar på den skatt som skulle utgått om transaktionen genomförts ”vitt”. Staten har emellertid nästan alltid möjligheter att genom höjda eller nya skatter kompensera sig för skattebortfall. Effekten blir då primärt en omfördelning av skattebördan som drabbar tredje man och att denne upplever skattesystemet som orättvist på grund av detta.

Den samhällsekonomiska effekten är att det oftast är lägre produktivitet i svart sektor och att skattefusket riskerar att slå ut seriösa och effektiva företag. Det finns också en risk att lägre priser i en del av ekonomin leder till att fel varor produceras och konsumeras.

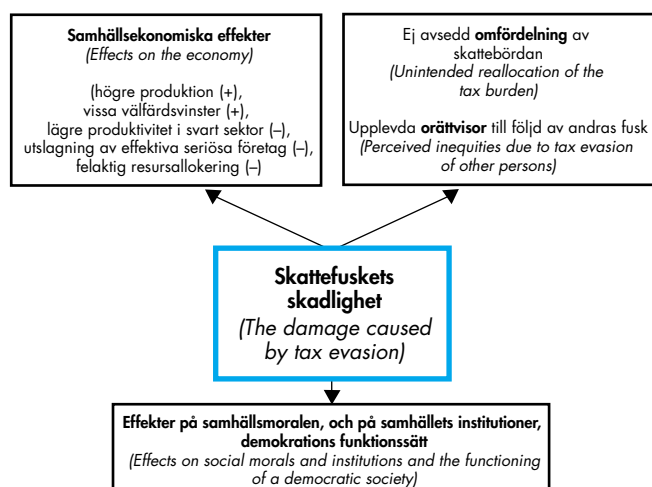
De kanske allvarligaste skadeverkningarna av skattefusket kanske ändå ligger på skattefusketts skadlighet för samhällsmoralen och samhällets funktionsätt. Hela vårt beskattningssystem bygger på att företag och medborgare i stort ställer sig bakom att välfärden i huvudsak ska finansieras med skatter som beslutats i demokratisk ordning. Om de grundläggande värderingarna i detta

47) Alalehto, T. Motiv eller tillfälle

9.20 Figur

Olika dimensioner av skattefusket skadlighet i samhället

Different dimensions of the damage to society from tax evasion and tax fraud

hänseende undermineras kan detta komma att sätta press på välfärdsordningar, sättet att ta ut skatt och skattekontrollens förutsättningar.

9.21 Tabell

Påstående: Totalt sett är omfattningen av fusk ett allvarligt samhällsproblem, procent

Statement: In general, the size of tax evasion is a serious problem to society

Enkät Survey	Allmänheten General public				Företagen Businesses			
	Alla svarande år 1998 All respondents 1998	Alla svarande år 2001 All respondents 2001	Ålder 18-24 år 2001 Age 18-24	Ålder 65-74 år 2001 Age 64-74	Alla svarande år 1999 All respondents 1999	Alla svarande år 2002 All respondents 2002	Enskild firma år 2002 Self-employed	Aktie-bolag år 2002 Limited liability
Instämmer (5+4) (Agree)	65	60	42-	71+	60	68+	72+	64-
Varken/eller (3) (Neither/nor)	15	15	22+	2-	17	13	13	13
Instämmer inte (2+1) (Don't agree)	10	11	18+	6	10	6	4-	9+
Vet ej / ej svar (Don't know/no answer)	10	14	18	16	14	12	11	14
Medelvärde (Mean value)	4,1	4,0	3,5-	4,2+	4,0	4,3+	4,4	4,1

Anm.: Plus- och minustecken anger statistiskt säkerställd avvikelse mot gruppen alla svarande.

Källa: RSV rapporter 1999:1, RSV 2001:4 och 2002:12

Skattefusket upplevs som ett samhällsproblem

I debatten framförs ofta påståendet att skattefusk inte uppfattas som något problem – i vart fall inget allvarligt sådant. RSV:s undersökningar bland allmänheten visar något helt annat. Det är anmärkningsvärt höga värden som erhållits på denna fråga.

Det är 68 procent av företagen som instämmer i påståendet att skattefusket totalt sett är ett allvarligt samhällsproblem, vilket är en statistiskt säkerställd ökning jämfört med motsvarande företagsundersökning år 1999.

Det är mycket små skillnader mellan olika grupper beroende på sysselsättning eller inkomst etc. De äldre åldersgrupperna instämmer i högre grad än de yngre. Egenföretagarna instämmer i högre grad än andra företag i företagsundersökningen år 2002 att skattefusket totalt sett är ett allvarligt samhällsproblem.

Som frågan är ställd får man inte svar på vari samhällsproblemet består. Det behöver göras fördjupade studier för att klarlägga skattefusket orsaker, omfattning och skadeverkningar.

De studier i Sverige och internationellt som gjorts har nästan alla varit inriktade på att studera de avvikande – fuskarna. Få studier finns av ärliga skattebetalare och deras bevekelsegrunder för att fortsätta att vara ärliga.

Källor och lästips:

Laurin, U. *På heder och samvete*. Skattefusket orsaker och utbredning. Nordstedts 1986.

Wahlund, R., *Skatter och ekonomiska beteenden*. Stockholm, 1991.

Apel, M. *An Expenditure-Based Estimate of Tax Evasion in Sweden*. Tax Reform Evaluation Report No.1. November 1994.

Malmer, H & Persson, A. Århundredets skattereform. *Skattereformens effekter på skattesystemets driftskostnader, skatteplanering och skattefusk*. Stockholm. Nordstedts 1994.

Fisk och Fusk – *Mål, medel och makt i fiskeripolitiken*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. DS 1997:81.

Pedersen S. *Skyggeøkonomien i Vesteuropa*. Målningar og resultater for utvalgte lande. Rockwool Fondens Forskningsenhed. København 1997.

Schneider, Friedrich, prof. *The Value Added of Underground Activities: Size and Measurement of the Shadow Economies and Shadow Economy Labor Force all over the World*. Dep. of Economics, University of Linz, Austria. 1997.

Tengblad, Å. *Beräkning av svart ekonomi och skatteundandragandet i Sverige 1980-1991*. Århundredets skattereform, del II.

Joosens, L. & Raw, M. (1996): *Smuggling and cross border shopping of tobacco in Europe*.

Kronqvist C. m.fl. *Vad är ekobrott?* Brottsförebyggande rådet. Gotab. Stockholm 1997.

Kühlhorn E. m.fl. *Svenskarnas konsumtion av alkohol från legala och illegala källor vid mitten av 1990-talet*. (Prel. rapport till OAS-seminarium nov 1997).

Persson L.GW. & Andersson, J. *Cigarettsmuggling* Grossistförbundet/Svensk Handel. April 1997.

Persson L.GW. *Cigarettsmugglingens struktur, omfattning och utveckling under senare delen av 1990-talet*.

Från ax till limpa. Brå 1999.

Tage Alalehto. *Motiv eller tillfälle? En studie om ekonomisk brottslighet i restaurangbranschen*. Atlas. WSOY, Borgå, Finland 1999.

Riksrevisionsverket – RRV Rapporter:

Svart arbete: Del 1 *Insatser* (RRV 1997:59),

Del 2 *Omfattning* (RRV 1998:28),

Del 3 *Struktur* (RRV 1998:29) samt

Del 4 *Förslag*. RRV. Dnr 23-97-1420.

Riksskatteverket - RSV Rapporter:

Hansson, I. *Sveriges svarta sektor*. Beräkning av skatteundandragandet i Sverige.

RSV Rapport 1984:5.

Redovisning av privata tjänster. RSV Rapport 1996:5

Skattefel och skattefusk. En utvärdering av skattekontrollen 1992-1997. RSV Rapport 1998:3.

Service och kontroll. – En fördjupad analys av skattebetalarnas attityder och värderingar. Ett projekt i samverkan mellan Statskontoret och RSV: s analysenhet. RSV Rapport 2000:2.

Kontroll av karusellhandel inom momsområdet. Delrapport. RSV Rapport 2000:8

Om gratislotter och preventiv effekt. En utvärdering baserad på de skattskyldigas avdrag för övriga kostnader under inkomst av tjänst och skattemyndigheternas kontroll av detta avdrag. RSV Rapport 2001:1

Allmänhetens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. Resultat från en riksomfattande undersökning vintern 2001. RSV Rapport 2001:4.

Företagens synpunkter på skattesystemet, skattefusket och myndigheternas kontroll. Resultat från en riksomfattande undersökning våren 2002. RSV Rapport 2002:12.

Oroliga skattebaser. Riskområden för skattefel med internationell anknytning. RSV Rapport 2002:2